

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

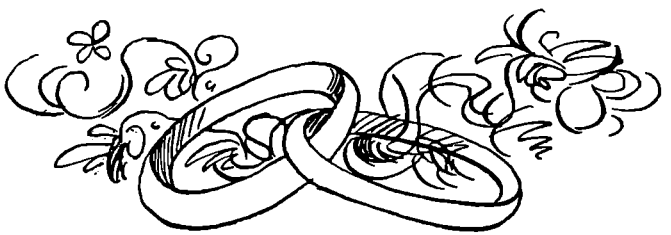
Ruth Gunnarsen

Familiens højtider i gamle dage

Ruth Gunnarsen

Familiens højtider i gamle dage

Forlaget Danmark

Indhold

Forord · 4

At finde sig en livsledsager· 5
Slægtens valg · 5
Anciennitet og kærlighed · 6
Bylav og ungdomslav · 6
»Det var en lørdag aften« · 6
Majgreve og majdronning · 7
Kærestegaver · 8
Frieri og trolovelse · 8
Trolovelsesgilde · 8
Ring og mønt · 10
Før-ægteskabeligt samliv · 11
Lysning · 11
Besøg i præstegården · 12

Bryllup · 12
»Køksen« bestemte dagen! · 12
Bydemanden · 13
Forn, fornpiger og forngilde · 13
Festmadens tilberedning · 15
Lånedag · 16
Dragning af lo m.v. · 16
Bagning og opredning af brudeseng · 17
Udstyr · 17
Valg af bryllupsdag – fredag bedst · 18
Bruden pyntes · 18
Brudekjolen · 18
Hovedtøj og hårpynt · 19
Krone, slør samt myrter · 19
Brudebuket – og overtro · 20
Bryllupsfrokost · 20
Brudgommens ankomst · 21
Brudetoget · 21
Rang og varsler · 22
Vielsen · 22
Bryllupsmiddagen · 23
Indsamling og varsler · 24
Brudevals og fest · 25
Kaffe, kvældsnadver og sengeledning ·25
Rug, risengryn og bryllupsnat · 26

Andendagsgilde og brudeskænk · 27
Farvel til ungdomslavet · 27
Kone- og mandshue · 28
Søndag – bryllupsfestens afslutning · 29
Rengøring, opbrud og overtro · 29
Ny status – nye forpligtelser · 30

Barsel · 31
Svangerskab og overtro · 31
Fødselen · 31
»De underjordiske« · 32
Kvindegilde · 33
Barselskonens »urenhed« · 34
Kirkegang · 35

Barnedåb · 36
Exorcisme og dåb · 36
Indbydelse til dåbsfest · 36
Dåbsdagen · 37
Faddergaver, middag og dans · 38
»Blindt barsel« · 39

Konfirmation · 39
Firmelse, reformation og pietisme · 39
Ikke en gammel almuefest · 40

Jordefærd · 40
Frygten for de døde · 40
Varsler · 41
»Strålægning« · 42
»Kistelægningsgilde« og ligvagt · 42
Bydning og forn til begravelse · 43
Begravelsesfrokost · 44
Den kirkelige højtidelighed m.v. · 44
Gravøl · 45
Andendagsgilde · 45
Eftergilde · 46
Gravtræ · 46
Livet går videre · 46

Litteraturliste · 47

Stikordsregister · 48

Forord

I det gamle landsbysamfund var det af største betydning at understrege forskellen mellem hverdagens kummerlige, ensformige slid og højtiderne med deres gode stemning samt overflod af mad og drikke. Når et eller andet – glædeligt eller sørgeligt – skulle fejres, blev intet sparet, og alle gjorde deres til, at bordene kunne blive fyldt, så stemningen steg, og man kunne fornøje sig med musik og dans.

I let causerende form har jeg prøvet at fortælle om disse højtider og fester samt om almuens sammenhold i såvel glæde som sorg.

Bogen fortæller også om, hvornår der fra gejstlighedens og lovgivningsmagtens side blev påbudt forskellige bestemmelser, som på afgørende måde havde betydning for familiernes højtider og fester.

Nærværende bog bør imidlertid ikke læses som en »facitliste« over fortidens skikke. Hvis man søger helt præcise oplysninger om specielle lokale forhold og skikke, må man gå til større værker og videnskabelig litteratur. Se f.eks. litteraturlisten, hvis titler alle kan findes på de fleste folkebiblioteker eller som kan skaffes hjem derfra.

Jeg har forsøgt at beskrive højtiderne, således som de i almindelighed blev fejret på landet i perioden ca. 1600-1880. Man bør dog være opmærksom på, at de skildringer der er overleveret – og som ligger til grund for denne bog – først og fremmest beskriver fester i jævnt velstående bondehjem, og at familiens højtider sikkert er blevet fejret under mere beskedne former i det store flertal af mindre velhavende hjem – ikke mindst i husmands- og landarbejderklassen. Der er imidlertid kun bevaret ganske få beretninger fra disse befolkningsgrupper. Dette påpeget for at undgå enhver utidig romantisering af fortiden.

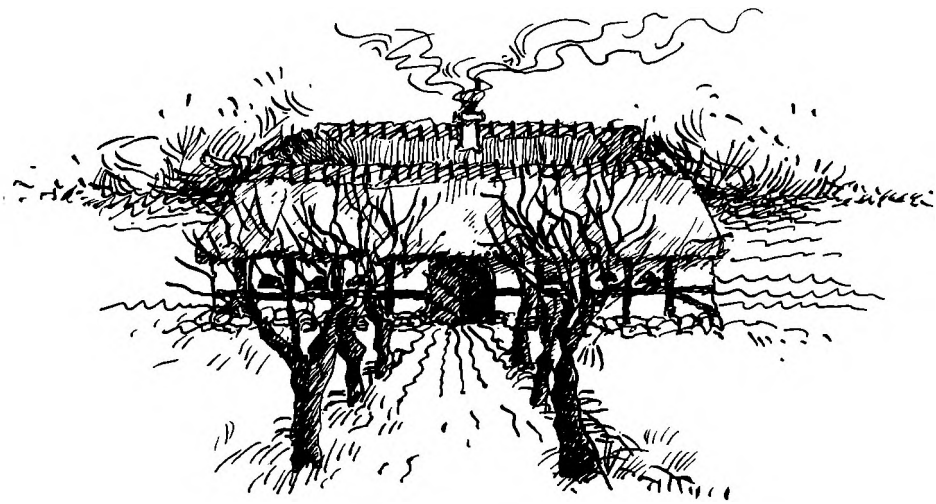
Det ville glæde mig, om bogen også kunne aftvinge interesse og være til nytte for børn og unge, der her på let tilgængelig måde kan få lidt at vide om, hvordan vore forfædre festede.

Ruth Gunnarsen

Ruth Gunnarsen
Familiens højtider i gamle dage

© Lademann Forlagsaktieselskab, København
Redaktion: Ib Askholm
Grafisk tilrettelægning: Gitte Kjems og Annette Berggreen
Tegninger: Kirsten Raagaard
Sats: Carvi-Sats, København
Reproduktion: Hesthaven A/S, København
Tryk: Th. Laursen, Tønder

ISBN: 87-15-07809-4
87-15-05027-0 (Forlaget Danmark)

At finde sig en livsledsager

Der var mange ting at tage i betragtning ved valg af livsledsager i ældre tid.

Det betød for det første meget, at man ikke giftede sig under sin stand. Desuden var ældre tiders regler for indgåelse af trolovelse og ægteskab mellem beslægtede meget strenge. Personer der var indbyrdes beslægtede til og med fjerde led kunne ikke gifte sig - f.eks. kunne to personer med fælles tipoldeforældre ikke indgå ægteskab.

Slægtens valg

Der var flere måder at finde sig en kæreste på, og metoderne var ikke ens for unge, der kom fra en gård, og for dem, som kom fra et husmandssted eller hvis forældre var jordløse. En gårdmandsdatter skulle jo helst have en gårdmandsson, der havde udsigt til egen gård, osv.

Bedstemødre og gamle tanter var som skabt til at være på udkig og skaffe sig oplysninger om en passende brud til sønnen i huset eller det omvendte.

Husets døtre havde i ældre tid - helt op til ca. 1850 - meget ringe mulighed for selv at vælge en ægtefælle; ægteskabet blev næsten altid arrangeret af de to slægters ældre mandlige medlemmer, men disse kunne som nævnt godt have fået de mulige emner udpeget af familiens ældre kvindelige medlemmer.

De to unge blev naturligvis spurgt, om forbindelsen passede dem; men man forventede bestemt, at svaret var JA. Der findes dog optegnelser om piger, der ikke var enige i valget af ægtefælle, men som blev truet eller slået til at trolove sig med den mand, familiens mandlige slægtninge fandt passende. Frieren kunne f.eks. være en enkemand, der var betydelig

ældre end pigen; men han havde måske en god gård, og det var et såre tungtvejende argument for pigens mandlige slægtninge. Her ville pigen blive velforsørget, og det var det vigtigste.

Anciennitet og kærlighed

Der kunne nemt være flere døtre i huset, som der skulle skaffes ægtefælle til, for noget af det værste, der kunne overgå en kvinde i ældre tid, var at forblive ugift. En frier kunne derfor også risikere, at han måtte tage den ældste datter i huset, selv om det var en af de yngre, han gerne ville have; den ældste skulle afsættes først!

En lidt ældre pige tog som regel med kyshånd mod frieriet, selv om hun egentlig ikke var forelsket i frieren, for en ugift pige blev ofte kaldt »skyggetante« og måtte spise nådsens brød i familien.

I øvrigt var de unge i ældre tid - kvinder som mænd - så godt som altid overbevist om, at den ægtefælle, som slægt og venner valgte, var den rette, og at samlivet med den udvalgte ifølge Guds forjættelse ville afføde den sande ægteskabelige kærlighed. Så enkelt var datidens ræsonnement og dette gjaldt størsteparten af giftefærdige i årene op til 1800.

Det erotiske kærlighedsideal, som mange hylder i dag, er i virkeligheden en temmelig ny »opfindelse«, der blev gjort af borgerskabets forfattere i »den romantiske periode« (ca. 1800-1850).

Pigen havde dog i årene ca. 1600 til 1800 en mulighed for at få en trolovelse omstødt ved tamperretten, hvis hun vel at mærke kunne føre bevis for, at hun var blevet tvunget, truet eller slået til at sige ja til forbindelsen.

Tjenestepiger og tjenestekarle synes at have haft størst chance for selv at vælge ægtefælle. I deres tilfælde var der jo heller ingen prestige at tage hensyn til, da de i reglen var sønner og døtre af jordløse landarbejdere.

Bylav og ungdomslav

Det gamle landsbysamfund var opbygget efter et ganske fast system. Bylavet bestod for det meste kun af gårdmænd, og nogle steder havde husmændene deres eget lav, mens de jordløse meget sjældent var »organiseret«.

De ugifte samledes i ungdomslav - karle- og pigelav. Ungdomslavenes vigtigste funktion var at give de unge piger og karle, der ikke var i familie, lejlighed til at lære hinanden at kende.

En skik, der var kendt og udbredt i flere lande, var »nattefrieriet«, som foregik mellem landsbyens giftefærdige piger og karle: landsbyens voksne karle måtte besøge de unge piger lørdag aften - og kun lørdag aften. Møderne foregik så godt som altid på sengen, det kaldtes »at ligge på tro og love«. Ungdomslavene sørgede selv for, at disse besøg gik anstændigt til, f.eks. lagde man intet af sit tøj, kun sine træsko. De unge karle kunne på en lørdag aften nå at besøge flere unge piger, ligesom en pige kunne modtage flere besøg lørdag aften. Nattefrieriet var netop tegn på uafgjorte forhold; man var absolut ikke trolovet med nogen!

Ofte mødtes flere unge af begge køn i samme seng; pigerne lå i midten og karlene udefter.

»Det var en lørdag aften«

Dette lørdags-nattefrieri kunne stå på i flere år, før et par kom overens om en fastere forbindelse. Når det skete, ophørte

det fri nattefrieri for begge parter, og den unge mand fæstede pigen hos hendes fader.

Den gamle folkevise »Det var en lørdag aften« fortæller i virkeligheden om et sådant lørdagsmøde; de to unge var ved at nærme sig hinanden så meget, at hun nu havde en slags aftale med ham, idet hun siger, at hun venter ham, men hun svigtes som bekendt af den unge mand.

Ungdomslav var ikke almindelige i byerne, men her fik unge fra håndværkerfamilier en mulighed for at mødes, når der var fest i håndværkerlavene, hvor hele familien var med.

Majgreve og majdronning

Udover besøgene på lørdagsaftener havde ungdommen også andre muligheder for at være sammen. Der var årstidens fester: jul, fastelavn, majfest og sankthansblussene.

Ved festen 1. maj, hvor man red »sommer i by«, blev der udpeget en »majgreve«, som straks valgte sig en »majdronning«. Det var så skik, at disse to fordelte ungdomslavets piger og karle således, at hver ung karl – »en gadebasse« – fik tildelt en ung pige – »et gadelam«. Et sådant par skulle så året igennem holde sammen til festerne ved midsommer, julens legestuer og fastelavn, indtil en ny fordeling skete ved næste majfest.

På denne måde kom hvert par til at lære hinanden så godt at kende, at de måske fattede sympati og kunne tænke sig en mere varig forbindelse, dvs. trolovelse og ægteskab.

Men man følte sig frem inden selve frieriet, da man jo helst ikke ville risikere at få nej.

Kærestegaver

De såkaldte »kærestegaver« kunne godt betragtes som en slags maskeret frieri; blev gaven ikke returneret var det et godt tegn. Kærestegaverne blev givet til pigen, og de kunne være vidt forskellige; men oftest var det dog små redskaber, som pigen kunne bruge til sin husflid. Det var skik og brug, at karlen selv havde fremstillet tingen, som kunne være et smukt udskåret manglebræt, et skætteredskab, vindepinde til garnnøglet eller andet pyntet med symboler, der viste, hvad den unge mand håbede. Pigens navnetræk blev skåret i gaven, som ofte kom hende i hænde ad omveje.

Hvis pigen modtog gaven og havde mere end almindelig sympati for giveren, kunne hun give en »gengave«, en ting hun selv havde fremstillet. Det var ofte strikketøj - muffediser, halstørklæde, vanter eller andet.

Selv om der nu var vist velvilje fra begge sider, kunne man ikke bare trolove sig, der skulle først foregå et officielt frieri hos pigens fader.

Frieri og trolovelse

Bedst var det, hvis frieriet foregik ved en mellemmand - en »talsmand« eller »bejlemand«. Og det var en dårlig bejlemand, der straks rykkede ud med sit ærinde. Han kunne f.eks. maskere sit besøg ved at lade som om han ville købe noget af pigens fader. Når bejlemanden fik prisen opgivet, tingede han ikke, som det ellers var skik og brug, nej, han bød en højere pris, og så vidste manden i huset, at den handel ikke skulle tages alvorligt, men at det var indledning til et frieri.

Nu skulle bejlemanden fremhæve alt det gode, der kunne siges om den, han friede for, ligesom pigens fader roste sin datter over for bejlemanden.

Hvis man blev enige om forbindelsen, skulle der så diskuteres fæstensgaver og medgiftens størrelse.

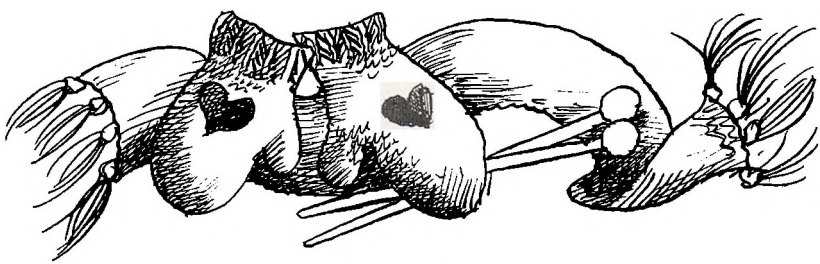
Det hændte, at bejlemanden måtte frem og tilbage mellem parterne flere gange, før man nåede til enighed, ikke mindst i de »højere kredse«. Først når der var opnået enighed, kunne trolovelsen finde sted.

Før trolovelsesfesten - »ja-gildet« - fandt sted, skulle parret i vidners nærværelse give hinanden et bindende ægteskabsløfte, udveksle fæstensgaver og give hinanden hånden.

Indtil 1799 var trolovelsen et tvunget led i almuens ægteskabsritual. Den gik forud for vielsen og kunne kun ophæves ved dom - ved den tidligere omtalte tamperret.

Trolovelsesgilde

Når dagen for trolovelsesgildet var fastsat, blev slægt og venner buden ved »by-

demand« (se også under bryllup), og på den fastsatte dag kom brudgommen og de budne gæster til brudens hjem. Alle satte sig til bords til en let frokost. Den eneste, man ikke så ved bordet, var den unge pige. Hun var gemt bort i et lille aflukke omme bag den store bageovn eller i et fjernt værelse og måtte forholde sig musestille, så ingen kunne høre hende.

Efter nogle minutters venten begyndte brudgommens følge på skrømt at undre sig over, hvorfor de overhovedet var buden til gilde, og at spørge brudgommen om grunden. Han svarede så, at der skulle være en ung pige i dette hus, som han havde noget at sige, men at hun ikke var at se. Brudens fader måtte så efter en del diskussion til sidst ud og føre pigen ind til gæsterne, hvor hun blev placeret ved sin kærestes side.

Når det lette frokostmåltid var endt, gik de to hovedpersoner med forældre og gæster ind i husets største stue. Her var et lille bord dækket med en hvid dug, og på bordet var der sat to lysestager.

Præsten og degnen skulle være til stede ved trolovelsen som vidner. Præsten stillede sig bag ved bordet, der tjente som en slags alter, og de to, som skulle troloves, blev ført hen foran bordet. Der blev sunget et par salmer, præsten holdt en tale til det kommende brudepar og lagde deres hænder sammen. Hvis de trolovedes fædre var til stede, lagde de så deres hænder over parrets. Præsten erklærede nu de unge for rette trolovede at være, der blev igen sunget et par salmer og hermed sluttede den højtidelige del af festen.

Mens dette stod på, var gildesbordet blevet dækket i den stue, hvor frokosten var spist. Menuen bestod sædvanligvis af fersk suppe og en 6-7 ugers gris, der blev

spidstegt. Helt frem til 1880-1900 blev al mad jo tilberedt over åben ild.

Trolovelsesfesten fortsatte ofte med dans til den lyse morgen.

Ring og mønt

Ringen som trolovelses- og vielsespant blev først sent taget i brug i Norden. Den havde vidt forskellig betydning i Syden og hos os nordboer. I Syden så man den runde ring uden begyndelse og afslutning som et tegn på evig troskab, og der er brugen af trolovelsesring en ældgammel skik.

I Norden kunne det ægteskabelige troskabstegn f.eks. være en guldmønt, der blev hugget i 2 lige store dele, hvorefter de to trolovede fik hver sin halvdel (denne halve guldmønt blev ofte gemt til jordefærden).

Men skikken med trolovelsesring bredte sig efterhånden, og efter reformationens gennemførelse i 1536 blev brugen af ringe ret almindelig i de højere kredse. Hos den almindelige befolkning varede det dog mange år før trolovelsesringen blev noget alle brugte.

Peder Palladius, den første sjællandske biskop efter reformationen, giver præsterne dette råd:

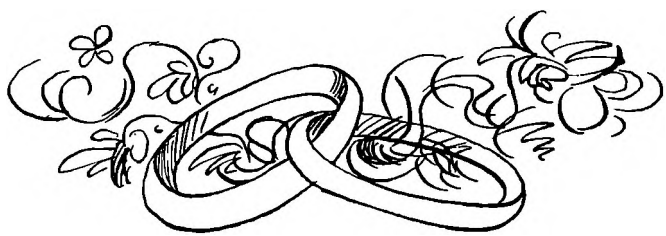
»Man skal agte, om det er herrefolk, som bruger trolovelsesring, da skal præsten tage ringen af brudgommen og sætte hannem på brudens finger, før han beder dem give hverandre deres hænder.«

Det hedder også fra gammel tid:

»Ringen skal sættes på fjerde finger på venstre hånd at betegne, at de skulle have hjertelig kjærlighed til hverandre. Thi vise mestre og læger skrive, at der ganger en åre direkte fra hjertet til den fjerde finger på venstre hånd, fordi sættes ringen på hannem, at deres kjærlighed skal være trofast af hjertens grund.«

Hos almuen kunne fæstensgaven være et enkelt smykke, men det var sjældent. Mere brugt var gaver som salmebøger, skeer og klædningsstykker; et portræt var heller ikke ualmindeligt.

Medens ingen i vor tid gør nogen hemmelighed af, at man har forlovet sig, var det helt anderledes i ældre tid. Selv når der var lyst i kirken, undslog man sig og sagde, at folk sikkert havde hørt forkert, eller at præsten nok havde taget fejl. Omkring midten af forrige århundrede blev det imidlertid et sikkert forlovelsestegn, at pigen havde modtaget et ur. Når man i landsbyen diskuterede om der nu også var noget om denne eller hin trolovelse, sagde man: »Jo, det er rigtigt nok, hun har fået uret.«

Før-ægteskabeligt samliv

Når trolovelsesgildet var holdt, levede de trolovede som ægtefæller. De flyttede ikke altid sammen i hans gård eller hus; men natten efter festen tilbragte de som regel sammen i brudens hjem, ofte i samme sengekammer som hendes forældre.

Som et resultat af den pietistiske vækkelse kom der imidlertid i februar 1783 en kongelig forordning, der bestemte, at man ikke måtte holde trolovelsesgilde, og at de trolovede ikke måtte sove sammen førend bryllup var holdt. Gjorde de det alligevel, udsatte de sig for bødestraf. Men den gamle tradition med et »ja-gilde« var så fast forankret i befolkningen, at der allerede i 1791 kom en ny forordning, der meddelte, at hvis de trolovede giftede sig før et evt. barn blev født, skulle de ikke betale den tidligere bestemte bøde.

Det var ganske almindeligt, at en brud var frugtsommelig ved brylluppet. Der kunne nemlig gå lang tid mellem lysningen og selve højtideligheden; den fest skulle passes ind i familiernes øvrige gøremål.

Lysning

Den 4. januar 1799 blev den obligatoriske trolovelse afskaffet ved lov, så man nu kunne blive viet blot efter almindelig lysning i kirken.

Allerede efter reformationens gennemførelse i 1536 havde der imidlertid en overgang været stor forvirring om trolovelses-/ægteskabsspørgsmålet. Indtil år 1582 var det en frivillig sag om man ville holde kirkeligt bryllup eller ej; men det år bestemte Frederik II, at den kirkelige vielse skulle være den handling, hvorved ægteskabet officielt blev indgået.
Det hed således:

> Hvad der gør ægteskabet fast og helligt er samtykket, men vel at mærke alle parters samtykke.
> 1) Gud må først give sit samtykke ved ikke at sætte slægtskabshindring.
> 2) Parret må give sit samtykke ved som myndige at svare ja i kirken.
> 3) Forældrene må give deres samtykke – ingen hemmelige forlovelser.
> 4) Endelig må menigheden give sit samtykke, idet den, når lysning sker, ikke gør indvendinger, men beder for parret.

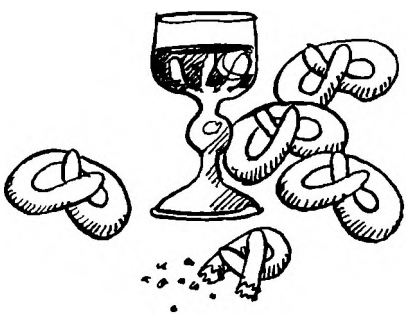
Lysning til bryllup i kirken kendes tilbage til ca. år 1200 og blev bibeholdt helt frem til 1969, hvor lysning blev afskaffet

som en nødvendig forudsætning for ægteskabs indgåelse. Lysning kan dog stadig foretages, hvis man ønsker det.

I ældre tid lystes der tre søndage i træk før brylluppet, op imod vor tid blev der flere steder kun lyst een gang.

Besøg i præstegården

Når der skulle bestilles lysning, så man som regel tre mænd i stiveste puds gå til præstegården. Det var brudgommen, hans fader og brudens fader. De blev meget vel modtagne i præstegården, for med et bryllup i sigte var der chance for et godt offer (honorar) til præsten, især hvis det var et velstående par, der skulle giftes.

Det var skik og brug, at præstens hustru, »præstemadammen«, bød de tre mænd på vin og kage, og det var lidt af en skam for hende, hvis de intet fik. Fra præsten gik turen til degnen hvor man også skulle bestille lysning.

På de tre søndage, hvor der blev lyst i kirken, gik den vordende brud ikke til gudstjeneste. Man syntes i ældre tid, at det var anmassende af hende at komme og høre sit eget navn blive nævnt. Senere blev det skik, at det unge par kom til gudstjeneste og påhørte lysningen i fællesskab.

Når der var lyst i kirken, gik snakken i landsbyen: hvem kunne håbe på at blive buden til bryllup?

Bryllup

Omkring midten af forrige århundrede gik der som regel 6 uger fra trolovelsesgilde til bryllup, og der var meget at forberede før denne fest, som blev regnet for den største i menneskets liv.

Bryllup betyder egentlig »brudeløb«, oprindelig en betegnelse for brudetoget – brudefærden – der på billedlig vis markerede den unge piges overgang fra ungpigelavet til konelavet m.v. Men herom senere.

Det var almindeligt, at brylluppet blev holdt i brudens hjem, men var brudgommen enkemand, blev festen ofte holdt i hans hjem, hvor bruden i reglen havde opholdt sig siden trolovelsen blev indgået.

»Køksen« bestemte dagen!

Der skulle mange mennesker i arbejde før den store festdag oprandt. Den første man henvendte sig til var »køksen« eller kokkekonen, hun var en betydningsfuld person, og vidste det selv. Man sagde om hende, at hun skulle ligge godt, sidde godt og spise godt. Og hun skulle have nok af hjælpere.

Inden hun gav tilsagn om at komme, gennemgik »køksen« hvilke fester hun havde at besørge, og den dag hun så fast-

satte til brylluppet, kunne ikke flyttes. Man sagde, at det var lettere at flytte Himmelbjerget end at ændre en kokkekones bestemmelser.

Når kokkekonen var ankommet og havde fået gæsternes antal opgivet, gav hun et overslag over, hvor meget der skulle til af madvarer, for at de kunne strække til den store forsamling - 200-300 gæster var slet ikke ualmindeligt.

Hos folkemindeforskeren H.F. Feilberg kan man læse om, hvor meget mad der i 1855 blev brugt til et bryllupsgilde, hvortil der var indbudt 244 gæster:
10 gæs, 5 grise, 1 svin, 20 høns, 11 lam, 2½ ko, 15 ænder, 7 tdr. hvede, 7 tdr. øl, 200 flasker vin, ½ td. brændevin, 20 kander ekstrakt, 10 kander rom, 30 snese æg, 2 fjerding smør, 2 lispund kaffe og 4 lispund sukker.*

Mad og drikke var den største udgift på festbudgettet dengang som nu.

*
1 tønde korn = 144 potter - 1 pot = 4 pægle = 0,96 liter
1 tønde flydende vare = 136 potter
1 kande var mål for flydende varer = 2 potter à 4 pægle = 1,9 l.
1 fjerding = 2 ottinger = 56 pund - 1 pund = 100 kvint = 0,5 kg.
1 lispund = 8 kg

Bydemanden

Ca. 8 dage før brylluppet begyndte bydemandens arbejde. Boede brudefolkene langt fra hinanden, kunne der være flere bydemænd om at udføre bydningen. I nogle landsbyer havde man bestemte bestillingsmænd til dette job; men ellers skete bydningen oftest ved en ugift broder til brud eller brudgom, eller brudens fader kunne være bydemand.

Det vigtigste for at kunne bestride dette arbejde var, at bydemanden forstod at tale godt for sig, så han ikke hakkede og stammede i byderemsen; en bydning skulle gå sømmeligt til!

Bydemandens arbejde kunne nemt tage flere dage. Han skulle jo besøge mange gårde, og hvert sted blev han budt på mindst een dram; og så måtte han jo stoppe for den dag, hvis han fik lidt for rigeligt af de våde varer.

Bydemanden udførte sit ærinde iført stiveste puds; en vigtig del af påklædningen var den høje hat. Inden i hatten kunne han gemme den skrevne byderemse, og bydning til bryllup gjaldt alle i gård eller hus - husbond, madmoder, børn og tjenestefolk.

En byderemse kunne lyde således:
»Jeg skal hilse fra N.N. og O.N., om I vil komme og spise frokost hos dem på - fredag kl. 10 - og følge med dem til kirke og høre deres brudevielse og så følge med dem hjem igen og få jer et måltid mad eller to, og så more jer med dans og spil hele natten, og så komme igen den næste dag og søge eders plads som den første dag. Så skal de nok gøre gengæld, når det forlanges, helst i glædeligt tilfælde.«

Her skal der særlig lægges mærke til den del af remsen, der lyder: »Så skal de nok gøre gengæld, når det forlanges, helst i glædeligt tilfælde.« Med denne vending lovede bydemanden, at værtsparret, som han bød for, ville give den samme genhjælp til en fest, som man i gildeshuset forventede fra dette sted i anledning af brylluppet. Når bydemanden sagde »helst i glædeligt tilfælde«, mente han, at det forhåbentlig ikke skulle blive til en jordefærd.

Forn, fornpiger og forngilde

I nogle landsbyer havde man i gårde og huse vedtægter for, hvor meget hver hus-

stand skulle give til bryllup, barnedåb og jordefærd. Andre steder var det bydemandens opgave at opremse, hvad man forventede.

Der var mange forskellige benævnelser for den hjælp, der fra de indbudte blev sendt til gildeshuset. Man levede i det gamle landsbysamfund med en stærk fællesskabsfølelse, ingen var alene, hverken i glæde eller sorg. Når man bød til gilde, forventede man hjælp fra de indbudte og erkendte med bydemandens ord sin egen forpligtelse til at hjælpe, når gæsterne selv skulle have gilde. I det følgende vil hjælpen blive kaldt »forn«, idet denne benævnelse var mest brugt.

Fornen bestod af forskellige fødevarer, og pigerne som bragte gaven fik betegnelsen »fornpiger«. Var der ikke tale om en større gave, end at den kunne bringes i en kurv, havde man en sådan til samme brug, kaldt »fornkurven«. Nu kunne fornen fra et velstående sted imidlertid godt være så omfattende, at der måtte hest og vogn til at bringe den.

En ret simpel forngave kunne bestå af: et fårelår, en rullepølse, et par pund smør og en snes æg, eller en and og et par høns, en spand mælk og på bryllupsdagen en flaske fløde.

Som noget helt særligt var gaven af smør, der som regel blev bragt af en datter eller husmoderen selv. Smørret var sat op med »krusejern«, der kunne frembringe figurer, som lignede blomster, dyr eller andre smukke ting. Konkurrencer er nok lige så gamle som menneskeheden; smørgaverne rummede også et konkurrencemoment, idet den smukkeste anretning blev sat foran brudeparret.

Når fornpigerne havde afleveret deres gaver, blev de beværtet med vin og kage, og køksen sendte kager o.a. med tilbage i de tomme kurve. Pigerne kunne også blive beværtet med varm mad, f.eks. kålsuppe kogt på ben og andet afskær fra det, der skulle blive gildesmad. Man lod sjældent chancen til en svingom gå fra sig, så ofte endte forn-afleveringen som en fest, et »forngilde«, med dans, der godt kunne vare natten igennem.

Hvis brylluppet skulle stå en fredag, blev forngaverne bragt om onsdagen. Onsdag var også dagen, da køkkenpigerne eller køkkenkonerne under kokkekonens kommando for alvor gik i gang med at tilberede gildesmaden.

Festmadens tilberedning

Maden der blev serveret til et større gilde som bryllup eller jordefærd, var forskellig fra egn til egn. Den mest almindelige menu var: uskummet kødsuppe med et tykt lag fedt ovenpå (fedtlaget blev i ældre tid ofte farvet med safran, så man rigtig kunne se, hvor fed suppen var). På suppen serveredes stærkt krydrede kødboller - »kløser« - og brødboller tilberedt af bygmel eller af det finere rismel. På bordet var der tallerkener med rugbrød og sigtebrød, så man kunne tage brød til suppen eller kødet (kartoflen blev først almindelig spise her i landet omkring 1780-1800). Efter suppen fik man kød med peberrodssovs, efterfulgt af stegte høns, gæs eller ænder. Derefter risengrød med stort smørhul eller æblekage og undertiden til sidst en »rigtig« kage, dvs. en svesketærte eller lagkage. Til de forskellige retter blev der drukket masser af øl og brændevin.

At koge suppe til 2-300 mennesker krævede store kogekar. Men kokkekonen vidste, hvem der havde dem, og de blev hentet til gildeshuset. Om sommeren gravede man så en stor fordybning i haven, kraftige jernstænger blev lagt over hullet, og herpå blev suppekedlerne sat. Hvilket arbejde det har været at lave kød- og brødboller til de store portioner suppe, gør man sig næppe rigtig nogen forestilling om i dag. Kødhakkemaskinen med håndsving kom nemlig først frem ca. år 1885, så indtil da måtte man hakke kødet i småstykker med en økse på en huggeblok, hvorefter det blev stødt i en morter

med æg og fløde, brødkrummer og senere med mel. Skulle farsen være ekstra fin, blev massen drevet gennem en sigte. Man lavede ikke små kødboller, som vi kender dem i dag, nej man trillede nogle store klumper i hænderne og satte dem på suppen med en spiseske. Og der skulle mange til af begge slags til så mange gæster. Raspen, der skulle bruges til brødbollerne, klarede man noget nemmere: pigerne kom tvebakker i en sæk, og derefter svang karlene plejlen over den.

Lånedag

Før køkkenkonerne kunne begynde at lave maden, skulle alt det fjerkræ, der var kommet, slagtes. Det job blev klaret af »skafferen«. Han mødte onsdag morgen iført stort hvidt forklæde, og så slog han hovedet af gæs, høns og ænder.

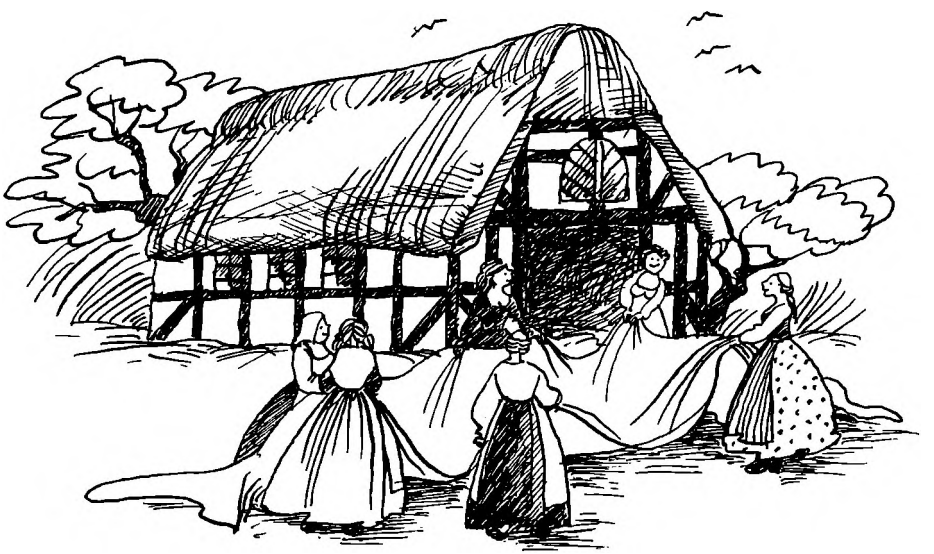
Onsdag var også »lånedag«. »Fadpiger« (eller »fadkoner«) fik vogn og kusk stillet til disposition og kørte rundt i landsbyen for at låne alt, hvad der behøvedes af fade, tallerkener, glas, bestik m.m. Mærkerne på alt blev optegnet, så man efter gildet kunne levere tingene tilbage til de rette ejere. I meget gamle dage var det almindeligt, at gæsterne selv havde bestik, »taetøj«, med.

Kunne gæsterne rummes inden døre, var der også om onsdagen brug for »skaffere« eller »skravemænd« til at flytte kister, chatoller, skabe m.v. De skulle endvidere køre efter borde og bænke samt pynte op.

Dragning af lo m.v.

Var stuerne ikke store nok til de mange gæster, måtte loen tages i brug, her blev der så pyntet om torsdagen.

»Dragning af lo« blev udført af »dragepigerne«, som kom torsdag morgen. Det kaldtes også »at klæde sal«. Pigerne gik i gang med at sy egne og lånte lagner sammen til eet tøjstykke, der blev så stort, at det kunne dække stænget over loen og danne væg hele vejen rundt. Flere steder

blev der så hejst pyntede lysekroner op under det betrukne loft. For at bryde ensformigheden blev der endvidere hængt forskelligt op på de hvide vægge. Man kunne f.eks. pynte med grønne kranse; men mest brugt var »flitterstads«, dvs. farvede bånd, papirrosetter – trekantede tørklæder sat op med guldpapir. Sengestykker og stolpeklæder kunne også bruges.

Hvor brudeparret skulle sidde, var der pyntet særlig fint, måske med et spejl dekoreret med grønt, eller med farvede bånd, der dannede parrets forbogstaver.

Når loen var færdigpyntet, prøvetændte man lysene og »dansede gulvet i lave«.

Efter ca. 1860-70 begyndte man at bruge æresporte pyntet med grønt og et skilt, hvorpå der stod Velkommen.

Bagning og opredning af brudeseng

Om torsdagen skulle man også bage de brød, der var lagt om onsdagen. Det skulle foregå i den store murede ovn, så man var tidligt oven senge for at varme den op. Det var ofte mandfolkearbejde at fyre op. Kvinderne skulle være parate med brødene, når ovnen var tilpas og »den sortemand« (aske og gløder) var fejet ud.

Efter brødbagningen blev stegene sat ind i ovnen. Når de var stegt færdig, kunne de holde sig varme i den lune ovn til bryllupsgildet næste dag.

Selv om det trolovede par havde boet sammen i de uger, der gik mellem trolovelse og bryllup, blev der alligevel redt brudeseng. De nærmeste kvindelige slægtninge og nabokonerne var buden til at komme »og tage ved et hjørne af brudedynen« – sædvanligvis om torsdagen, der var »brudesengsdag«: sengetøjet, der længe havde været parat, blev taget frem af kisterne.

Der blev lagt frisk sengehalm i alkoven (noget der ellers højst skete 1-2 gange om året), hvor brudeparret skulle tilbringe brudenatten.

Når alle sengeklæderne så til sidst blev lagt helt ovenpå, nåede det hele næsten til loftet.

Bruden havde syet på sit udstyr lang tid inden giftermålet, og nogle af de mange meget skønne ting kan endnu ses på vore museer.

Udstyr

I nogle egne var det skik, at brudgommen fik en del af sit udstyr til bryllupsdagen overrakt af sin svigermoder, såsom brudeskjorte, hvide uldstrømper, brogede strømpebånd, flot sort silkehalstørklæde, lommeklæde og andre småting af personlig karakter. Meget af det var syet af den tilkommende.

Brudgommen blev kaldt ind i brudekammeret og svigermoderen rakte ham gaverne stykke for stykke, mens hun hver gang spurgte ham: »Er du nu tilfreds og fornøjet?« Hertil måtte brudgommen ikke svare ja med det samme, for så fik han måske ikke mere!

Når han også svarede nej ved overrækkelsen af det sidste stykke, spurgte svigermoderen ham: »Hvorfor er du ikke tilfreds?« Hertil svarede brudgommen: »Alt er godt, og alt er smukt, men det vigtigste mangler – hvor er min brud?« Bruden blev nu hentet og på spørgsmålet: »Er du nu tilfreds?« svarede brudgommen: »Ja, nu er jeg tilfreds!«

Brudesengsdagen sluttede med et virkelig godt måltid mad. Der blev som regel serveret risvælling, finker og blodpølse, rigeligt med øl og mange ret så stærke kaffepunche.

Valg af bryllupsdag – fredag bedst

Af de foregående sider fremgår det, at der er tænkt på fredag som bryllupsdag. Denne ugedag var meget brugt, da de næste to dage var velegnede til gildets fortsættelse. Men der kan læses mangt og meget om valg af ugedag til bryllup, og der var ofte mange modstridende opfattelser. Under alle omstændigheder måtte man ikke vælge en dag, da et andet brudepar også skulle vies; så ville det ene par tage lykken fra det andet par.

Tirsdagen kunne til nød bruges, men den bedste ugedag var og blev fredag. Hos de gamle nordboer samt hos romerne og grækerne mente man, at fredag var frugtbarhedsgudindens dag, hvilken dag kunne da være mere velegnet?

Man var også meget interesseret i vejret på bryllupsdagen. Skinnede solen, ville der også blive sol i det nye hjem, og regnede det, sagde man, at der regnede guld i brudens skød. Derimod måtte det helst ikke storme, for så kunne ægteskabet blive stormfuldt, især ville konen blive ond og arrig med årene. Gråvejr var heller ikke det bedste.

Mange af hjælperne nåede slet ikke at komme i seng natten før bryllupsdagen, og fredag morgen var alle i aktivitet.

Det var jo almindeligt, at møddingen lå lige ud til vejen, og den fik karlene ordre til at køre ud. Hvis årstiden ikke var til det, skulle den pyntes så pænt, det lod sig gøre. Gårdspladsen blev luget og fejet; madmoder trakterede med lidt ekstra gode sager og sørgede for, at karlene hjalp til alle steder, hvor der var hjælp behov.

»Gå for borde-pigerne« mødte op og dækkede bordene med dækketøj, eget og lånt.

I køkkenregionerne vurderede madmoder og kokkekone, hvor meget der var gjort, og hvad der endnu manglede. Alt skulle være parat til at modtage gæsterne, der kom ca. kl. 10.

Bruden pyntes

Den vigtigste person på denne dag var bruden, og det gjaldt for hende om at blive fin nok, pyntet smukkest muligt til brudgom og gæster.

Bruden blev pyntet i brudekammeret af præstemadammen, degnekonen eller af sin bedste veninde, somme tider af skrædderen – i de senere år af sypigen.

I ældre tider var det ofte en mandlig skrædder, som syede en del af kvindeklæderne; de enklere ting syede kvinderne selv.

Det var en stor ære at være den, der skulle pynte bruden. Den udvalgte kvinde blev i ældre tid kaldt »brudesmykkeren« eller »bruderedersken«. Når præstens eller degnens kone ofte udfyldte denne funktion, var grunden, at »brudesmykket« eller »brudekransen« ofte kunne lånes hos en af de to.

Brudekjolen

Farven på brudekjolen har vekslet gennem tiderne. Hos almuen bar bruden før ca. 1840 stedets festdragt (folkedragt). Denne var som bekendt forskellig fra egn til egn. Man mente dog, at der helst skulle være noget blåt på den, fordi blå er troskabens farve. I 1800-årene blev den sorte brudekjole dog mere og mere almindelig, idet sort på det tidspunkt var farven på borgerskabets festtøj, og skikken bredte sig fra by til land. På de fleste bryllupsbilleder efter ca. 1840 ser man bruden i lang sort kjole, men med hvidt slør.

Hovedtøj og hårpynt

Hovedtøjet var den vigtigste del af brudedragten. Efter brylluppet måtte kvinden ikke mere vise sit hår; det skulle fremover bæres skjult under en hue.

Det kunne tage mange timer at ordne brudens hår, dertil kom evt. også arbejdet med brudepigernes hår. Til sidst blev brudesmykket anbragt på det opsatte hår, hvori der også skulle være masser af »flitterstads«, dvs. mange kulørte silkebånd, farvede perler, guldstads m.m.

Hovedtøjet kunne være en såkaldt »perlenakke«, der bestod af en overtrukket papskive kantet med farvede bånd eller blonder og påsyet masser af kulørte perler. Også fra perlenakken hang der så mange kulørte bånd, som man kunne få anbragt. Denne nakke blev syet på et forstykke, kaldet en »bore«, så hele flettetøjet fik form af en hue. Det var skik, at brudepigerne bar lignende hovedtøjer, dog knap så pyntede.

Krone, slør samt myrter

Brudekronen kunne være skænket til en kirke, der så lånte kronen ud til de brude, der blev viet i kirken.

Danmarks ældste bevarede brude- eller helgenkrone er af sølv. Den er fra ca. år 1500 og blev fundet ved Middelfart i 1933.

I Danmark greb myndighederne i 1700-tallet ind over for brugen af brudekroner, fordi disse blev stadig større og mere prangende, så denne prydelse gik af brug hos os før år 1800.

Vi skal frem til midten af 1800-tallet, før det bliver nogenlunde almindeligt at bære brudeslør. I mange år troede man, at brudesløret besad magiske kræfter; at det beskyttede mod mange ting. Derfor fremkom den skik, at sløret skulle rives i stykker, samt at man skulle sikre sig et stykke.

I nyere tid er det helt almindeligt at forbinde myrter med bryllup, men vi skal passere år 1800 før vi hører om myrter ved bryllup her i landet. Den første gang myrter omtales ved bryllup i Danmark er i 1806, da en præstedatter blev viet i Roskilde Domkirke.

Kun en jomfruelig brud måtte bære myrter ved brylluppet i ældre tid. Hvorfor nu det? Jo, i det gamle Rom troede man, at udtræk af myrter – drukket som te – kunne modvirke graviditet. Den dag pigen blev gift, behøvede hun ikke mere denne sikkerhed, og det markerede hun så ved at bære en myrtekrans. Dette fortæller farmaceut Harald Nielsen i sin bog om læge- og trolddomsurter.

Brudebuket – og overtro

Hvis man ser på gamle bryllupsbilleder, vil man se, at næsten ingen af brudene holder en brudebuket. Helt almindelig blev brudebuketten først hos os efter 1. verdenskrig. Brudebuketten kom på mode i Frankrig omkring 1780-1800, men her var blot tale om en meget lille brystbuket, senere en lille buket anbragt i kjolens bælte. Buketten til at holde i hånden var i begyndelsen også ganske lille, gerne en rokokobuket med blondemanchet og en fast buketholder, som kunne være af sølv.

Bruden måtte ikke spejle sig med al stadsen på; hun skulle mangle lidt af sin påklædning. Det var/er også en udbredt overtro, at brudgommen ikke måtte/må se bruden i stadsen før de mødes i kirken. Og i gamle dage blev det sagt, at den, der så den anden først, fik magten i ægteskabet, så der er nok løftet mangt et gardin af unge brude for at kigge efter den tilkommende.

Brudgommen var iført landsbyens mands-festdragt, men den adskilte sig ikke fra de øvrige mandlige gæsters. Brudgommen havde dog en »menneskehat« eller »brudgomshat« på; en høj silkehat, der viste hans værdighed.

Bryllupsfrokost

De første, der ankom til gildeshuset, var musikanterne, som spillede et nummer på deres instrumenter, inden de gik ind for at blive beværtet, før de indbudte gæster kom. Hver gæst skulle nemlig modtages med musik, og skafferen måtte sørge for, at alle gæster blev modtaget med »skænkebrød«: lige inden for døren stod

et bord med »brændevinsbrød«, brændevin og sirupsbrændevin - det sidste var til kvinderne.

Hver gæst fik et glas og en kage inden man gik ind til frokosten.

Frokosten bestod for det meste af skinke, kold steg med øl samt brændevin til, og maden blev fulgt af en god kogekaffe. Kaffepose eller filter kendte man ikke, så kokkekonen klarede den med æggehvide. Fløden til kaffen skulle være tyk, så den dannede mange »smørøjne«, og pigerne havde travlt med at gå rundt og skænke »små sorte« i kaffekopperne; alt gik livligt til, mens man ventede på brudgommen.

Brudgommens ankomst

Medens frokosten blev spist i brudens hjem, samledes brudgommens slægt og venner i hans hjem. Også her kunne der være spillemænd til stede, som underholdt, mens man spiste og drak. Når alle i brudgommens hjem var ankommet og havde fået det de kunne »bekomme«, samledes man i et vogntog for at drage til gildeshuset. Forriderne red i strakt galop, så de kunne nå frem til brudens hjem, få en skænk og i hast ride tilbage til brudgommens vogntog igen. Allerbedst var det, hvis de kunne nå dette 2 eller 3 gange.

Brudgom med følge blev også buden på velkomstbrød, og evt. også endnu en gang frokost. Nogle steder tog bruden selv imod sin brudgom med kys ved døren, bød ham vin samt kage og spiste sammen med ham. Andre steder førte brudens fader sin datter ind til brudgommen ved bordet.

Brudetoget

Når alle omsider var blevet trakteret, begyndte man at gøre sig klar til brudetoget til kirken.

Dette var en meget vigtig del af festen, for med brudetoget viste man, at disse to personer »agtede hinanden som ægtefolk«, dvs. at man dermed fik øjenvidner til ægteskabets indgåelse. Efter at vielserne blev indført i kirkebøgerne var øjenvidner egentlig ikke mere nødvendige, men skikken med brudetoget ville man nødigt slippe på landet, så den bibeholdt man i mange år.

Den ældste bevarede kirkebog er fra 1611, men bogen er ret mangelfuld. Det var først den kendte Sjællands-biskop Jesper Brochmand, som den 30. juni 1641 påbød indførelse af kirkebøger.

Rækkefølgen i brudetoget var meget vigtig, men ikke ens fra egn til egn. I spidsen red altid forriderne, som startede lidt før selve toget, for de skulle nå at ride hen til kirken og tilbage til toget mindst tre gange. På første vogn stod musikanterne, og de skulle lave så meget larm som muligt, dels for at gøre landsbyens folk opmærksom på brudetoget, dels for at skræmme underjordiske magter.

De fleste steder sad bruden på den næste vogn i brudetoget. Hun var placeret alene på midtersædet uden overtøj, hvordan vejret end var. Hvis solen skinnede i brudesmykket, betød det sol i ægteskabet, eller regnen kunne falde på smykket, og det gav, som tidligere nævnt, ifølge folketroen guld i brudens skød. På samme vogn, men bag hende, sad to »brudeførere« eller »stå-bag-koner« - senere brudepiger. Derefter kom vognen med brudgommen. Også han sad alene på midtersædet og var let at kende på sin hat. Gommen havde også to ledsagere med på sin vogn, det var »brudgomsførere«, også kaldet »næstemænd«, senere forlovere.

Rang og varsler

Efter vognene med de to hovedpersoner kom så vognene med alle gæsterne. Disse var placeret i kortegen efter hvor nær beslægtede de var med brudeparret - og efter social anseelse. Det var skafferens arbejde at få de rette folk placeret korrekt i bryllupstoget. Han havde en lang liste og råbte gæsterne op parvis, som de skulle køre sammen, gå ind i kirken og senere ofre (betale præsten) sammen.

Selv om man som bryllupsgæst boede i nabogården, skulle man komme i stadsvognen med de bedste heste spændt for, så brudetoget kunne få en anselig størrelse.

Troen på, at de underjordiske kunne skade brudeparret, var stærk, og man gjorde derfor hvad man kunne for at imødegå disse kræfter. Så foruden larmen fra spillemændene og skud i luften med løst krudt lejede man i visse egne en gammel kone til at være »skånepige«; hun skulle gå foran brudetoget hele vejen til kirken. Man var nemlig overbevist om, at troldkommen kun ramte den forreste i toget.

Man opfattede det som et ondt varsel, hvis brudetoget mødte en gammel kælling, for hun ville tage de unge folks lykke. Så fik en gammel kone øje på et brudetog, skulle hun helst gemme sig i en grøft eller bag et gærde, til kortegen var draget forbi. Det var derimod et godt varsel at møde et barn eller en hund.

Brudgommens moder var sjældent med i brudetoget, hun måtte absolut ikke se de unge stå for alteret, så hun blev hjemme.

Vielsen

Når følget nåede kirkeporten, steg man af vognene og gik ind i kirken. Forrest gik

forriderne og brudepigerne parvis. I kirken stillede man sig op: pigerne til venstre ved kvindesiden og karlene ved mandssiden. Så gik brudefolkene frem med deres førere bag sig, hvorefter alle gik ind i kirkestolene.

Efter en salme gik brudgommen over gulvet og lukkede kirkestolen op for sin brud, hvorefter de sammen gik op til alteret. Bag dem stod brudekoner og brudemænd.

Brudeskamlen var sat frem og pyntet af brudens veninder. I stedet for skammel kunne en broderet pude eller et tæppe anvendes.

Selv under vielsen i kirken gjorde folkeovertroen sig gældende: man sagde, at hvis brudeparret ikke stod helt tæt sammen ved alteret, kunne »onde øjne« se imellem dem og øde deres lykke.

At en kone skulle lyde sin mand, var en selvfølge i ældre tid, men bruden kunne ved vielsen gøre lidt for også at få sin vilje igennem i ægteskabet. I et gammelt rim siger forfatteren J.M. Thiele (1795 - 1874):

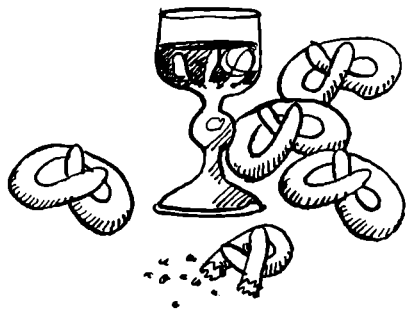
Sætter bruden frem den højre fod
så råder hun over manden god
men sætter den brudgom højre fod frem
så holder han konen i tøjle stram.

Et gammelt ord siger også, at den, der fra alteret ser sig tilbage, allerede ser sig om efter en ny ægtefælle.

Efter den højtidelige vielse gik først brudefolkene og så følget i den bestemte orden op til alteret for at ofre til præst og degn.

Når brudeparret forlod kirken sagde overtroen, at det ville betyde stor lykke for dem hvis der løb en sort kat over vejen, dette prøvede nogle af bryllupsgæsterne somme tider selv at arrangere.

På hjemvejen sad brud og brudgom sammen på vognen lige efter musikanterne, medens brude- og brudgomsførere fulgte efter på næste vogn. Resten af gæsterne kørte i samme rækkefølge som under turen til kirken.

Bryllupsmiddagen

Hjemme i gildeshuset var skafferen parat med snaps og kager, som de hjemkomne skulle nyde inden de stod af vognene.

Når alle derefter skulle bænkes, begyndte skafferens vanskeligste arbejde: at sætte folk rigtigt til bords. Hver eneste gæst vogtede nøje på, hvilken placering han eller hun fik, og kom man til at sidde til bords længere nede end man mente at have krav på, blev denne tilsidesættelse husket i meget lang tid.

Ved en lejlighed lod en forurettet gårdmand denne udtalelse falde til sin nabo efter et bryllup, hvor han var gæst: »Ser du, nabo, dette gilde kostede mig 60 rigsdaler, og så blev jeg endda sat til bords helt nede ved døren, for at alle de andre skulle have mig at tørre deres træsko på.«

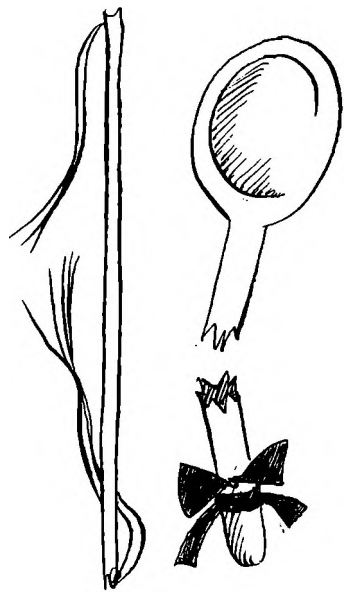
Sædvanligvis måtte skafferen først og fremmest søge oplyst, hvem der var mere eller mindre beslægtet med brudefolkene, så de kunne bænkes nærmest hovedpersonerne. Efter slægtskab skulle rækkefølgen bestemmes af anseelse, stilling og hartkorn.

Hvem der sad allernærmest brudefolkene var i øvrigt forskelligt fra egn til egn. Præst og degn med koner var selvskrevne gæster og sad ofte nærmest brudeparret. Andre steder var det brude- og brudgomsførere der sad på hver side af hovedpersonerne.

Når alle omsider havde fået en plads og præsten havde bedt bordbøn, blev der serveret.

De mange retter blev ledsaget af øl, vin samt brændevin, og stemningen ved bordet blev efterhånden ret så animeret. Der blev sjældent holdt taler, og skete det, var det som regel præsten eller degnen, der talte for parret. Over bordet spøgte man med hinanden med vittige tilråb, og musikanterne spillede »over borde«.

Et af skafferens mange job var at se til, at »gå for borde-pigerne« hele tiden sørgede for, at ingen fade blev helt tomme. Skete det, at et fad blev helt tømt, klinkede gæsterne i det med skeerne, så den skam måtte skafferen jo gøre alt for at undgå. Helst skulle fadene være mindst halvfulde, når de blev båret ud, så man kunne se, at der var rigeligt med mad.

Indsamling og varsler

Henimod måltidets slutning gik der store tallerkener rundt for at samle penge ind til musikken, kokkekonen og nogle steder også til de fattige. Når der blev samlet penge ind til musikanterne, kom skafferen f.eks. med en knækket violinbue på tallerkenen og bad de gode folk yde en skilling, så musikeren kunne få sig en ny bue; for kokkekonen kunne det være en knækket grydeske, »der skulle erstattes«.

Efter mange timers spisning var det efterhånden ved at blive mørkt, og nu kunne man tydeligt se de to »brudelys« foran brudeparret. De var større end de øvrige lys, og ofte tog man varsler af, hvordan lysene brændte.

Det ene lys stod for brud, det andet for brudgom. Blafrede lysene fik brudefolkene et stormfuldt ægteskab; det blev i hvert fald uroligt, så derfor strøede man ofte salt omkring vægen for at lysene skulle brænde roligt. Vægen måtte ikke klippes, og lysene skulle brænde ned af sig selv; man tog det varsel, at den hvis lys brændte først ned, ville dø først.

Når måltidet var til ende, blev der ofte sunget en salme, hvorefter man sagde tak for mad til værten og kokkekonen.

Nu skulle spillemændene og alle de andre hjælpere have noget at spise. Imens gik gæsterne ud og beså gården samt besætningen; de nærmest boende gik evt. en vending hjem og så til bedriften sammen med nogle af gæsterne.

Brudevals og fest

Derefter kunne dansen tage sin begyndelse i den ryddede sal eller lo, hvor skafferbordene var sat ud til siderne og dækket op igen, så enhver kunne spise og læske sig efter lyst og behov.

Hvem der dansede først med hvem, og især med bruden, var meget forskelligt fra egn til egn. Det kunne være skafferen, brudens fader eller en broder til bruden, der fik den første dans. Skafferen kunne også »feje gulvet« med en af »gå for bordepigerne« før han dansede med bruden.

Den der dansede den første dans med bruden sluttede næsten altid dansen med at føre hende hen til brudgommen, der så dansede brudevals med hende. I bogen »Bondebryllup« af Annikki Kaviola-Bregenhøj er der opført flere eksempler på brudevalse; nogle blev skrevet til lejligheden. Bogen bringer endda noder til dansene. Når man i vore dage siger »brudevals« tænkes der sikkert kun på Niels W. Gades vals fra »Et folkesagn«, men den er først skrevet i 1854.

Efter brudevalsen fortsatte man med mange forskellige folkedanse, og ind mellem dansene glemte skafferen ikke at byde på øl og andet drikkeligt.

Når man havde danset et par timer, blev der – ud på aftenen – budt på kaffe (her skal vi dog frem til årene efter 1750-60).

Kaffe, kvældsnadver og sengeledning

Kaffeserveringen foregik på højst forskellig vis. Da kaffe var et helt nyt luksusprodukt, havde man ikke så mange kopper, så dem man havde blev brugt igen og igen – uden afvaskning. Da kaffen i begyndelsen ikke var tragtet, blev kopperne imidlertid hurtigt fyldt med kaffegrums, og når det blev for slemt, skyllede man blot kopperne i en skål vand, der stod på bordet. Der blev serveret søsterkage og julekage til. Af småkager kendte man kun få, så længe den store murede bageovn var i brug. I stedet serverede man fedtkogte kager som klejner og æbleskiver til højtid og fest. Først da man fik komfur (de fleste steder skete det mellem 1880 og 1900), kom der gang i småkagebagningen.

Efter at man havde drukket kaffe, tog præsten, degnen og en del af de ældre afsked. Men de allerfleste blev til den lyse morgen og forlystede sig med dans, lege, kortspil og snak.

I løbet af natten serveredes endnu et måltid, ofte kaldt »kvældsnadver«. Det bestod af alt, hvad der dengang hørte til koldt bord, ledsaget af rigeligt godt øl og brændevin.

Efter endnu nogle timers dans begyndte de fleste gæster at bryde op. Enkelte steder blev der så igen serveret kaffe med søsterkage og nogle vældige kaffepunche, så gæsterne fik, hvad de behøvede og ofte lidt til, inden de kom ud ad døren. Den sidste dram fik gæsterne, når de var steget til vogns, så måtte skafferen sørge for en »rejsedram« eller »afskedsdram« til de bortdragende.

Først nu kunne brudeparret gå i seng, men inden skildringen af 1. dags gildet sluttes, skal traditionen med »sengeledning« omtales: alle – eller nogle af gæsterne – fulgte brudeparret til sengs. Skikken kendtes her i landet op til ca. 1750 og var en højtidelig handling, der hørte med til bryllupsritualet. Da sengeledningen ophørte, fandt man i stedet på at lave sjov med brudesengen. Man fjernede f.eks. alle puderne, lagde en stor kludedukke i sengen, husgeråd o.l. Da der jo var græn-

ser for, hvor meget man kunne se ved en tællepås, opdagede brudeparret sjældent løjerne før de steg op i sengen, der dengang var et bjerg af hjemmelavede dyner og puder.

Der var også en lille overtro i forbindelse med brudeparrets gåen i brudeseng: kom manden sidst i seng, fik konen kommandoen i hjemmet - men man sagde også, at hvis hun kom sidst i seng, ville hun altid blive drillet med, at hun kravlede i seng til manden, så her var det om at skynde sig.

Op til vor tid kendtes skikken at fylde brudeparrets seng med køkkentøj osv., så der måtte foretages en større oprydning, før de to kunne komme i seng. Brudenatten kunne dog også tilbringes i brudgommens hjem, og så kunne der blive tale om andre »ceremonier«, når brudeparret drog af sted fra gildeshuset.

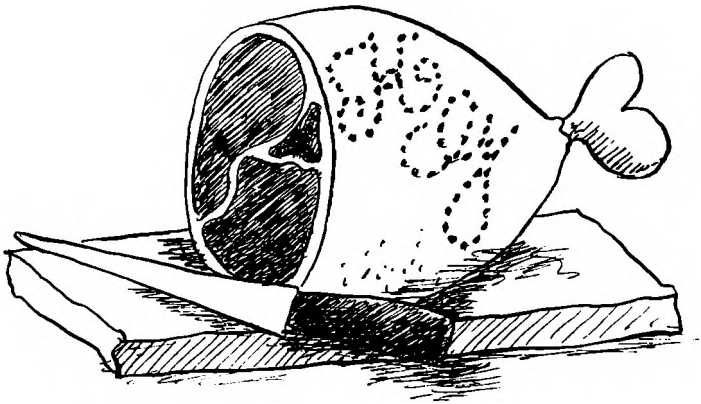
Rug, risengryn og bryllupsnat

Skikken med at kaste noget efter brudeparret eller bruden er ældgammel. Her i landet kastede man rugkerner i ansigtet på bruden; en skik, der kan føres tilbage til det gamle Rom.

Skikken med at kaste korn mod bruden er her i landet første gang beskrevet i 1684 af Jens Nielsen-Mundelstrup i en bog om overtro. Senere blev de hjemlige kornsorter skiftet ud med risengryn.

Overgangen fra ung pige til gift kone var meget stor i ældre tid. For at lette hende skiftet gennemførte man nogle overgangsceremonier - bruden skulle f.eks. bæres over dørtærskelen. Nu har hjemmets dørtærskel altid været et grænseområde, omgærdet af stor respekt, så for en sikkerheds skyld hjalp gommen hende over dette farlige sted ved at bære hende.

Spillemændene kunne ved afskeden med brudeparret affyre skud i luften for at sikre dem mod ondt fra de underjordiske.

Det var ikke mange timers uforstyrret samvær og søvn brudeparret fik på bryllupsnatten, idet de næste morgen tidlig, som de første, måtte være tilbage i gildeshuset for atter at modtage gæsterne, som jo var budne til at komme igen.

Andendagsgilde og brudeskænk

I meget gamle dage blev der ikke givet »brudeskænk« (brudegave), men det var skik, at faderen gjorde sin datters bryllup; en skik, der nok går tilbage til den tid, hvor en datter kun fik halv arvelod mod en broder. Derfor blev hun betænkt på anden måde, f.eks. ved medgift, og ved at der blev holdt stort bryllup for hende. Flere steder opfattedes hele bryllupsfesten som brudeskænk med bl.a. alle »forngaverne«. Men der *kunne* også gives egentlig brudeskænk.

Nogle steder satte brudefolkene sig ved et bord, straks efter at de kom hjem fra vielsen i kirken, for at modtage gæsternes lykønskning og gaver, der næsten altid bestod af penge.

I andre egne blev brudeskænken givet ved andendagsgildet. Gaven blev givet til brudeparret, der sad ved et bord nær indgangen. Foran sig havde brudgommen en stor kogt skinke, hvor sværen var trukket af, og i det hvide fedtlag var brudeparrets forbogstaver sat med krydderneliker.

Det var de mandlige gæster, der gav brudeskænken. En for en gik de forbi brudeparret og modtog en skive skinke, et stykke brød og en dram. Foran brudeparret stod et par store tallerkener dækket af servietter; gæsterne løftede servietterne, lagde deres gave og gav brud og brudgom hånden til lykønskning.

Farvel til ungdomslavet

Det vigtigste denne dag var dog at få brudeparret danset ud af de unges lav, og det kunne gribes an på forskellig vis, alt efter i hvilken egn af landet man boede. Skulle parret flytte til en anden landsby, skulle de for øvrigt også danses ud af bylavet.

Pigelavet og konelavet kæmpede nu på skrømt om bruden, og det samme gjorde de unge karle mod de gifte mænd om brudgommen. De unge kæmpede for at

beholde brudeparret i de unges lav, men måtte naturligvis til sidst overgive de nygifte til de lav de nu tilhørte. Når konerne havde fanget bruden fra pigerne, dansede konerne hende ind i konelavet med en dans i meget langsomt tempo. Den skulle vise hende, at hun ikke længere kunne opføre sig som en ugift pige, men skulle udvise en vis værdighed i sin nye rolle. Den unge kone kunne nu f.eks. ikke mere bestemme, hvem hun ville danse med; hendes kavalerer måtte kun være gifte mænd, og de måtte kun danse med hende efter at have spurgt hendes mand.

Brudeparret kunne danses ud af bylavet ved at de sammen med alle gæsterne løb rundt i landsbyen og gennem gildeshuset. Det blev kaldt at »løbe langerumpe«. Løbet kunne også udføres af kvinderne alene i en slags kædedans. Dansen sluttede med, at brudgommen skulle finde sin brud. Det kunne dog nogle steder være temmelig svært, fordi kvinderne tog et tørklæde for ansigtet, mens de for fra hus til hus og tilbage til brudehuset. Her løb de i fuld fart gennem den smalle forstue, hvor den stakkels brudgom skulle stå og gribe den rette i farten; greb han fejl, morede alle sig højlydt.

Kone- og mandshue

Et vigtigt ydre tegn på, at bruden var gået fra pige- til konelav, var påsætningen af den sorte konehue. Nogle steder fik bruden konehuen på ved midnat efter selve bryllupsdagen. Andre steder skete det, når hun var danset ud af pigelavet ved andendagsgildet. Der er bevaret en skildring fra Refsnæs, der fortæller, hvor smukt og stilfærdigt det kunne foregå: brudeparret fulgtes med forældre ind i brudekammeret. Her gik faderen hen til sin datter og løftede den hvide pigehue af hende med ordene: »Den hvide hue har du båret for mig som en ærlig pige.« Derefter trådte brudgommen frem med konehuen og sagde til sin brud: »Nu sætter jeg den sorte hue på dig, og den skal du bære for mig, og det som en ærlig kvinde.« Derpå kyssede han hende.

Flere steder var det på samme måde skik, at brudgommen fik sat en mandshue eller -hat på hovedet, som tegn på sin værdighed som husbond.

Maden til andendagsgildet kunne være den samme som om fredagen, eller den kunne være noget enklere. Efter frokost og »dansen ud af lavet« blev der hen på ef-

termiddagen mange steder serveret bygsuppe med steg, risengrød med plukfisk samt smør og søsterkage med dramme til mændene og mjød eller sirupsbrændevin til kvinderne. Derefter gik dansen igen, til der blev serveret kvældsnadver, kaffe, kage og kaffepunch, hvorefter man oven på de første to dages strabadser gik hjem for at hvile sig (og røgte) til næste dags formiddag.

Søndag – bryllupsfestens afslutning

Tredje dag var søndag, og da skulle det unge par i kirke for at »hente held« eller »velsignelse«.

Mange steder arrangerede man et vogntog som på selve bryllupsdagen, ja, der kunne endda være forridere og musik med igen. De nygifte sad på samme vogn, og – hvad der var meget usædvanligt – brudeparret sad også sammen i kirken; ellers var kvinder og mænd strengt adskilte i kirken.

Ved hjemkomsten var der atter fuldt op af mad og drikke på bordene, og dagen gik med dans og leg som de to foregående dage. I ældste tid kunne festlighederne fortsætte, så længe der endnu var rester tilbage af forngaverne, mange kom i hvert fald og spiste rester om mandagen.

Når der endelig var spist op, kunne skafferen træde frem for forsamlingen med en tap på en tallerken og sige: »Vor tap er tør, og vor tønde er tom, nu kan I gå, hvorhen I var før, og hvorfra I kom.« Dette var tegn på at gildet var slut.

Rengøring, opbrud og overtro

Nu skulle der gøres rent, alle de lånte ting blev ordnet og leveret tilbage til ejerne, så der var endnu arbejde for mange hænder, før et bryllupsgilde var helt overstået. Der kunne derfor godt gå flere dage, før den unge kone virkelig indtog sit nye hjem. Også ved denne begivenhed var der tegn man endelig måtte mærke sig, og handlinger det var godt at foretage, for at få held det nye sted. Når bruden drog af sted hjemmefra skulle hun således mærke sig vindens retning; havde hun medvind, fik hun lykken med sig til det nye sted – modvind betød det modsatte. Endnu vigtigere var det at medbringe en stjålen kat. Sådan en *måtte* bruden se at få med sig. Hun skulle ikke alene kaste katten ind gennem

hoveddøren, men fange den igen og kaste den ind i hvert rum i huset; så havde hun gjort sit for at sikre lykken for det nye hjem.

Selv om der var givet store forngaver til festen, blev et bryllup alligevel en dyr historie for de unge, og var de nygifte ikke særlig velstående, kunne de godt forvente hjælp det nye sted. En anset mand fra bylavet kørte med brudgommen rundt i landsbyen, hvor mange gav en ting til den nyankomne. Det kunne være et redskab, en pattegris, lidt sæd eller andet.

Ny status – nye forpligtelser

Ægteskabet gav i ældre tid kvinden den højest opnåelige status, hvorimod den ældre ugifte piges tilværelse ikke var misundelsesværdig. Var hun ikke særlig velstående, kunne hun blive tjenestepige eller leve som en slags »skyggetante« hos familien, hvor hun måtte spise »nådsens brød«. Ægteskabet var og blev datidens bedste garanti mod ydmygelse og økonomisk elendighed.

Folkemindeforskeren H.F. Feilberg fortæller om pebermøer og pebersvende, at man mente, at disse skulkede fra den gifte stands møje og besvær, og at de derfor også ville få deres straf efter døden: de gamle piger blev til viber og de gamle ungkarle til bekkasiner. Når disse fugle møder hinanden over heden, skriger viben til bekkasinen: »Hwi vild do eet?« (Hvorfor ville du ikke?). Bekkasinen svarer: »For a turrrr ett!« (For jeg turde ikke!) – og dette må de fortsætte med til dommens dag!

Det var ikke alene dyrt at stifte hjem, også på anden vis kunne der ofte hvile tunge byrder på et nygift par. De havde måske gamle slægtninge at forsørge eller måtte overtage en ejendom, der var behæftet med en »aftægtskontrakt« med den tidligere ejer – det kunne være en slægtning eller en helt fremmed, som skulle forsørges til sine dages ende.

Enker var myndige, dvs. at de havde en vis personlig og økonomisk rådighedsret. Det havde ugifte kvinder ikke. Som myndig havde en enke med andre ord mulighed for at disponere over sin gård eller sit hus. Det var dog mest almindeligt, at enker, og især enkemænd, giftede sig igen. Det var nemlig meget svært at passe en gård eller et husmandssted alene. Derfor kunne der også i fæstebrevet være en bemærkning om, at den nye fæster skulle være villig til at gifte sig med enken eller en af enkens døtre.

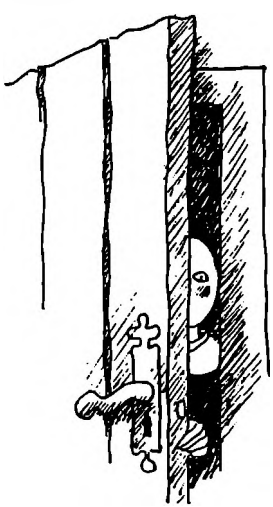
Barsel

Der gik sjældent lang tid efter ægteskabets indgåelse, før den unge kone kunne fortælle, at »hun ikke længer var ene« eller at »hun følte sig tung«. Og nu var der mange ting, hun måtte passe på, for ikke at skade det ufødte barn på liv og sjæl.

Svangerskab og overtro

Mens den unge kone gik svanger, måtte hun *ikke:*

Gå over rindende vand, så ville barnet altid tisse i sengen.
Drikke af en skåret kop eller bide i en brødskive, der var skåret i, så ville barnet få hareskår.
Se lig, så fik barnet en gusten ansigtsfarve.
Kigge gennem en dørsprække, så blev barnet skeløjet.

Smage på maden med en grydeske, barnet fik da en bred mund.
Spise en sammenvokset frugt, så ville hun få tvillinger.
Flå en ål; snoede denne sig op ad armen, fik barnet ålevrid, også kaldet sanktvejtsdans.
Sætte sig på en grav, da ville barnet få ligfald (epilepsi).
Gå under en tørresnor med ophængt tøj, barnet kunne da risikere at blive kvalt under fødselen.
Spise vibeæg, så blev barnet fregnet.

Alle disse ting, og meget mere, måtte den frugtsommelige kvinde iagttage, idet man kort sagt troede, at meget af det, som moderen oplevede, kunne være afgørende for barnets legemlige og åndelige vel.

I hjemmet blev alt gjort parat til fødselen, og børnetøjet blev lagt klar i meget smukke »barselsbakker«. De var fint udskårne eller malede med figurer, årstal og navn.

Var der børn i huset, blev de sendt til en slægtning eller nabo, mens fødselen stod på. Når de kom hjem igen, fik de at vide, at jordemoderen var kommet med en lille søster eller broder, som hun havde hentet ved en stor sten på marken eller ved en kilde – eller at storken havde bragt den lille.

Fødselen

Når manden var kørt efter »madammen«, som jordemoderen blev kaldt, tilkaldtes gifte koner fra nabolaget – »hjælpekoner« – der selv havde født børn.

Det var almindeligt at føde siddende i en fødestol eller på en af hjælpekonernes skød.

Så snart fødselen var overstået, kom barselskonen i seng og fik en stor snaps el-

ler kaffepunch til »at styrke sig med efter turen«. Det næste hun fik, var en stor portion smørgrød - byggrød med meget smør. Dette mente man var det bedste, man kunne få efter en fødsel.

Så blev det faderens tur til at komme. Han skulle hurtigst muligt efter fødselen erklære, at barnet var hans, tage det i sine arme og kysse det. Derefter skulle han iføre sig en rød hue og gå med den i de 6 uger hans kone skulle ligge i barselseng.

Det nyfødte barn blev straks efter fødselen »viklet«, dvs. at arme og ben blev strakt ud, og snøret så fuldstændig i svøb og lister, at enhver bevægelse var udelukket. Derefter fik den lille hue på. Man gjorde dette i den bedste mening - for at barnet ikke skulle få forkrøblede lemmer. Sandsynligvis troede man, at man dermed kunne undgå, at barnet fik engelsk syge, der gav skrøbelige arme og ben. Skikken med at vikle barnet stramt blev først lempet omkring 1800.

Når barnet var anbragt i vuggen, strøede jordemoderen rugkerner over den spæde med ordene: »Lige så mange Guds blide ansigter, som her er, lige så mange fald skal Vorherre bevare dig fra.« (Spidsen på en rugkerne kaldte man »Guds ansigt«).

I ældre tid kunne der også være bestilt en kone, som skulle »måle og signe« barnet. Dette blev dog forbudt ved lov i 1617 - men fandt dog stadig sted længe efter.

Det var skik, at barnet straks fik en såkaldt »sut« eller »gangepose« stukket i munden. Den bestod af et tyndt stykke lærred fyldt med lyst brød, der var tygget sammen med brunt sukker.

»De underjordiske«

Den nyfødte og barselskvinden blev betragtet som hedninger fra barnets fødsel indtil dåb og første kirkegang havde fundet sted. Begge måtte derfor beskyttes

mod anslag fra de underjordiske i denne farlige periode.

For at det spæde barn ikke skulle blive forbyttet med et troldebarn, slog man kors over den lille og lagde stål i vuggen – helst en oplukket saks, og man lod aldrig barnet være ene.

Troen på, at »de underjordiske« kunne finde på at forbytte menneskebarnet med et af deres, var så stærk, at man var overbevist om, at et vanskabt eller meget skrigende barn var en »skifting«, også kaldet en »bytting«. Denne skifting behandlede man meget ilde, for at troldtøjet skulle få ondt af den lille og bytte barnet tilbage igen.

Mange gange døde barnet af pinslerne, men man troede da slet og ret, at det døde rolige barn var ens eget, der nu var bragt tilbage.

Skiftingtroen, og den tro at det udøbte barn var en hedning, gjorde, at dåbsritualet indtil 1783 indeholdt en djævleuddrivende formular.

Kvindegilde

Som nævnt troede man også, at barselskonen var hedning efter sin forløsning, det var hun i de 40 dage, der gik før »kirkegang«. Men 2-3 dage efter fødselen blev der alligevel afholdt et gilde, der kaldtes »barselstue«, »stumpegilde«, »kvindegilde«, »kvindestue« eller lignende. Dette gilde var kun for kvinder, og bydningen til det skete ved en ung pige – »bedepigen«. Hun drog af sted med en velindstuderet byderemse i hovedet. I hånden havde hun en hvidskrabet pilekæp med en rød sløjfe, og denne kæp prøvede hun uset at efterlade i et hus eller en gård, hvor hun mente det var passende, at der snart blev barselsgilde. Det var nemlig et sikkert tegn på snarligt forestående barsel, hvis hun formåede at efterlade sin kæp på stedet. Men konerne kendte jo godt til dette og passede i reglen gevaldigt på, at pilekvisten ikke blev efterladt hos dem. Skete det alligevel, løb de efter pigen og råbte: »Hov, du glemte din kæp.« Så måtte hun forsøge sig et nyt sted.

Byderemsen til kvindegilde var kort og lød: »Jeg skulle hilse fra vor mor og den lille, om I ikke ville komme hen til os i morgen.«

Ved kvindegildet sad barselskonen fint pyntet i sin seng og modtog gæsterne. Først gik kvinderne hen til sengen og lykønskede hende, derefter bænkede de sig efter rang og stand om bordet. Og her tog man rigelig for sig af mad og drikke.

En af hjælpekonerne fremviste barnet, der blev beundret og gik fra favn til favn.

I rigtig gamle dage drak kvinderne sig en dygtig rus til ved barselsgildet, og de ellers så ærbare matroner lavede alskens halløj på hjemvejen. De rev huerne af mænd, de mødte, og tvang dem til at danse med sig på landsbygaden. Slap mændene med en dans, kunne de være glade; det regnede man ikke, for det skete, at kvinderne trak bukserne af deres dansepartner, som måtte rende sin vej uden, hvis han ikke ville risikere det, der var værre. Kvinderne drog derefter rundt og fremviste deres erobring for alle og enhver, og selvfølgelig blev den uheldige mand til grin blandt sit eget køn. Derfor holdt mændene sig inde, hvis der var kvinder på vej hjem fra barselsgilde. Først da kaffe og te i slutningen af 1700-tallet blev de foretrukne drikke, blev hjemturen mindre larmende. Men nu blev der til gengæld holdt »ammestuesnak«, hvor besværlige fødsler og mange andre dårligdomme blev indgående diskuteret.

Barselskonens »urenhed«

I barselstuen måtte der kun komme kvinder på besøg, og der blev aflagt visit af alle landsbyens koner i de 40 dage, den nybagte moder lå »inden kirke«. Konerne medbragte »barselspotter« med meget forskelligt indhold. I én potte kunne der være ålesuppe med et tommetykt fedtlag oven på, og i en anden kunne der være sødsuppe tillavet med eddike og sirup. Men barselspotten kunne også indeholde stegte høns, grød, pandekager, æbleskiver, ja, alt hvad man syntes var godt. Og barselskonen skulle i det mindste *smage* på alt, så kvinderne på den tid må have haft stærke maver.

Barselskonen blev som nævnt anset for uren og farlig, og alt, hvad hun rørte ved, blev betragtet som urent. Derfor måtte hun heller ikke vise sig uden for sit hjem i 6 uger efter fødselen. Hun blev betragtet som uren så længe hun havde sit rensel-sesblod. Dette negative kvindesyn havde sin rod i Bibelen. I det Gamle Testamente, 3. Mosebog 12. kapitel, står der om barselskvindens urenhed:

Når en kvinde (bliver frugtsommelig) og føder en dreng, skal hun være uren i syv dage; ligesom i den tid hun har sin månedlige urenhed, skal hun være uren... Derefter skal hun holde sig hjemme i tre

og tredive dage, medens hun har sit renselsesblod; hun må ikke røre ved noget helligt eller komme til helligdommen, før hendes renselsestid er omme. Føder hun derimod et pigebarn, skal hun være uren i to uger ligesom under sin (månedlige) urenhed; og derpå skal hun holde sig hjemme i seks og tresindstyve dage, medens hun har sit renselsesblod. Når hendes renselsestid er omme, skal hun bringe et syndoffer til præsten... og han skal skaffe hende soning, så hun bliver ren efter sit blodtab. Det er loven om en kvinde, der føder...

Disse bibelord og troen på barselskvindens urenhed var så indgroet i almuen og hos præsterne, at barselskvindens indledelse i kirken end ikke blev afskaffet ved reformationens gennemførelse i 1536. Kirkegangsceremonien blev først ophævet i 1754, men enkelte steder har den alligevel fundet sted helt op til omkring 1900.

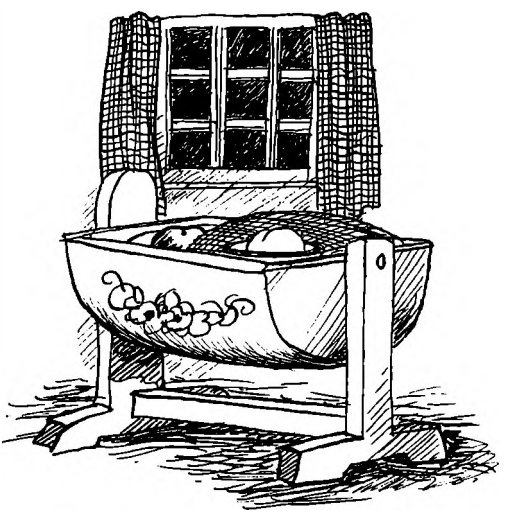
Døde en kvinde i barselseng uden at føde sit barn, troede man i ældre tid, at hun fødte det i graven. Man måtte derfor give hende linned til barnet, saks, nål, tråd og en krukke med vand samt offerpenge med i kisten. Fik hun ikke disse ting med, troede man, at hun ville gå igen og kunne ses siddende på åbne grave med et nøgent barn i sine arme.

Kirkegang

Til kirkegangen mødte nogle af nabolagets koner i hjemmet for at følge barselskonen i kirke og for at værne hende mod anslag fra onde magter på kirkevejen. Hun modtog kvinderne med varmt øl med brødterninger i.

Når kirkeklokkerne ringede, blev der lagt et »butterstykke« (en bolle) i barnets vugge - det måtte ikke sulte mens moderen var borte, ligesom hver af konerne fik et butterstykke med i kirken for ikke at hungre. Barselskonen havde desuden kager med til de koner, der ventede på hende i kirkens våbenhus. Præsten mødte også »kirkegangskonen« og hendes følge i våbenhuset. Han ønskede barselskonen til lykke med barnet og bad hende nu med tak i sind gå ind i Guds hus. Konen gik da med hele følget efter præsten ind i kirken, op til alteret med offerpenge.

I overklassen blev der efter kirkegangen holdt meget store gilder op til omkring 1700. Hos landsbybefolkningen fulgte konerne blot med hjem og fik et måltid »skåret mad« (smørrebrød).

Barnedåb

Barnet var som regel blevet døbt længe før moderens »40 dages urenhed« var gået, men der var flere grunde til, at nyfødte i årene frem til ca. 1700 blev døbt hurtigst muligt. En lov, der først bortfaldt i 1854, bestemte f.eks. at udøbte ægtebørn ikke havde arveret. Når man desuden tænker på skiftingtroen og andre farer, som man troede kunne overgå det udøbte barn, er tanken om tidlig dåb forståelig.

Exorcisme og dåb

Indtil 7. maj 1783 omfattede dåben to centrale handlinger:
1. Forberedelsen eller exorcismen (djævleuddrivelsen), der foregik uden for kirkedøren. Præsten modtog barnet og fadderne, pustede på barnet og sagde: »Far ud du urene ånd og giv Den hellige Ånd rum«, derefter kom en længere remse på latin.
2. Neddypningen i dåbsvandet. Det nøgne nyfødte barn blev dyppet 3 gange i koldt vand i en kold kirke. Det var barske vilkår og fik da også Peder Palladius (Sjællands biskop 1537-1560) til at anmode præsterne om at gøre dåbsvandet lunkent, især om vinteren.

Fuldstændig afklædning og neddypning ved dåb varede ved til ca. 1700.

Kravet om hurtig barnedåb satte så ofte det lille barns liv og helbred i fare, at der d. 27. juli 1771 kom en forordning, hvori man anbefalede senere dåb; denne kunne evt. finde sted i forbindelse med moderens kirkegang. Det sidste hang måske sammen med gejstlighedens modstand mod mange og store gilder. Her kunne to gilder nu slås sammen til ét.

Endelig rummede en dåbsforordning i 1828 flere lempelser samt en bestemmelse om, at dåb ved en højmesse skulle ske, når salmen efter prædiken var sunget. Flere præster klagede over denne ændring. De sagde, at menigheden forlod kirken før dåbshandlingen begyndte. Forordningen bestemte også, at tre faddere var nok; disses antal kunne i ældre tid være meget stort.

Tvangsdåb blev afskaffet i Danmark i 1857.

Indbydelse til dåbsfest

Barnedåben har i de sidste 200-300 år formet sig som en stor og dejlig fest.

Det første forældrene måtte tænke på var, hvad barnet skulle hedde; men deres overvejelser behøvede nu ikke at tage lang tid, for valget af navn gik i reglen udelukkende på, hvem der var nærmest til at blive opkaldt. Kun forældrene og den, der skulle opkaldes, blev dog gjort bekendt med barnets navn inden dåben. Men det skete, at de gamle undslog sig for at blive opkaldt. Man havde den tro, at gav man sit navn til et barn, ville ens eget liv snart få ende.

Så skulle der bydes til gilde:
»Bedepigen« eller »bedekonen« gik rundt med sin remse, også denne gang havde hun sin pilekæp med sig. Skulle dåbsgildet kun vare en enkelt dag, fik bedepigen en pose og en kurv med sig. Hun havde travlt, for hun skulle besøge 30-40 hjem i landsbyen, og måske slægtninge, der boede længere borte.

Byderemsen kunne lyde således:
»Jeg skal hilse fra vor far og mor, om I vil komme hen til os på søndag allesammen (allesammen var til dåbsgilde mand, kone og børn. Skulle nogle af tjenestefolkene med, blev de nævnt ved navn) og stå fad-

der til vor lille søn/datter, og derefter følge med hjem og spise et måltid mad.«

Når der var takket for indbydelsen, blev bydepigen for måske 27. gang den dag bænket ved et bord med smørrebrød samt kaffe, og hun nødtes til at knibe endnu en bid og en tår. Husmoderen kom derefter et stykke kød eller flæsk i hendes kurv og gryn i hendes pose. Skulle dåbsgildet vare flere dage, blev der sendt »forn« som til bryllup.

De steder, hvor husmoderen blev buden til at være »bæremoder« (gudmoder), »huepige« (til at tage hue af) eller »pattemoder« (amme), var gaverne særlig store.

Dåbsdagen

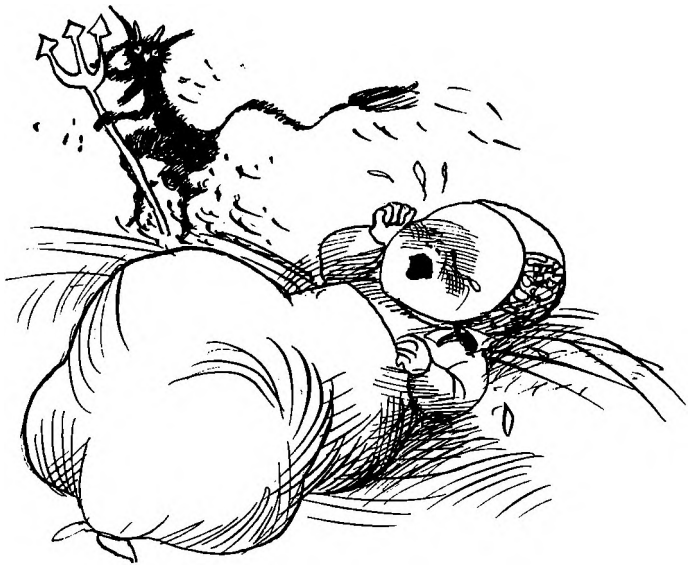
Når dåbsdagen oprandt, skulle barnet iføres/lægges i kristtøjet eller »kristenposen«, som bestod af et stofhylster, der ofte var syet af rødt eller hvidt silkestof og pyntet med mange brogede bånd og kniplinger. På brystet var syet et kors af brokade. På hovedet fik barnet en fint smykket dåbshue.

Det var skik, at gudmoderen medbragte kristentøjet, når hun hentede barnet, og at hun pyntede den lille. I nogle landsbyer kunne dåbstøjet lånes hos præstekonen mod en ringe godtgørelse, hvis præstekonen da ikke selv skulle være gudmoder, hvad der ofte var en selvfølge.

Når svøbelsesbarnet var puttet ned i kristenposen, fik det, inden for posen, lagt et lille stykke brød og en sølvskilling på brystet. Så troede man, at barnet aldrig ville komme til at mangle hverken mad eller penge.

»Huepigen« kom evt. med den fint smykkede dåbshue. Hun skulle under dåben stå ved siden af gudmoderen for at tage huen af og holde den, mens selve dåbshandlingen fandt sted. Da moderen sjældent var med i kirken til dåben, var der behov for en »pattekone«, dvs. en nabokone, der kunne give den lille bryst under gudstjenesten, hvis der blev behov derfor. Vi skal frem til årene 1850-70 før forældrene normalt var med i kirken, når deres barn blev døbt.

Gudmoder, huepige og pattekone samledes inden turen til kirken med de øvrige indbudte gæster i barnets hjem. De blev efter gammel skik modtaget med kager, brændevin samt mjød, og der kom store fade på bordet med sødt gammeløl, der var kogt med fløde og smør. Heri kom man terninger af sigtebrød. Der blev spist godt, og nogle tog sig ikke i agt for virk-

ningen af det varme stærke øl.

Under turen til kirke sad gudmoderen på den første vogn med barnet, og kusken skulle køre meget hurtigt, for så troede man, at barnet ville blive »hurtig i vendingen«.

Under dåben skulle gudmoderen ganske stille gentage præstens ord, så mente man, at barnet ville blive lærenemt.

Når gudmoderen kom tilbage i kirkestolen, skulle hun kaste barnets såkaldte »sut« hårdt ned i gulvet, så troede man, at den lille ville få let ved tandbrud. Og barnet skulle helst græde under dåben. Man sagde, at det så ville få en smuk sangstemme. Længere tilbage i tiden mente man, at når barnet skreg højt under dåben, var det tegn på, at djævelen var drevet ud af det nu kristne barn. Og græd barnet ikke af sig selv, kunne man jo altid knibe det lidt, så skrålet kom.

Ved hjemkomsten gik faderen ud til vognen, hvor gudmoderen blev siddende. Hun sagde så til ham: »Du gav mig et hedensk barn, her bringer jeg dig et kristent tilbage.«

Det nydøbte barn skulle sove den første søvn i sin kristenpose, og først derefter kunne man fjerne saksen, der havde ligget i vuggen.

Efter søvnen fik barnet andet tøj på, mens kristenposen skulle hænges op; så mente man, at barnet ville blive omhyggeligt med sine ting.

Faddergaver, middag og dans

Nogle steder blev der givet »faddergaver«; alle der var indbudt til gildet lagde penge på barnet i vuggen. Gudmoderens gave var som regel et komplet sæt tøj, mens huepigen gav en ekstra hue.

Under middagen sad gudmoderen på den fineste plads, og maden bestod som oftest af grød (byg-, boghvede- og senere risengrød) med smørhul, sukker og kanel, efterfulgt af klipfisk. Hertil var der de fine smøropsætninger på bordet samt brød. I

slutningen af forrige århundrede blev der serveret steg efter fisken, og alle herlighederne blev skyllet ned med rigelige mængder øl og brændevin.

Når måltidet var slut, begyndte dansen. Gudmoderen dansede den første dans med barnet på armen, og derefter fortsatte man med dans, leg og morskab, kaffedrikning og kvældsmad samt så mange punche, som gæsterne kunne ønske sig.

Var der gilde i to dage, bestod maden til andendagsgildet ofte af øllebrød og plukfisk.

Når alle dåbsfestlighederne var overstået, måtte moderen huske én ting: hun skulle klippe den lille hudtrævl under barnets tunge over. Så mente man, at barnet ville blive »skåret for tungebånd«, og at det ville få lettere ved at tale og lære.

»Blindt barsel«

Hvis et ægtepar var barnløst, fik dødfødte børn eller der var meget langt mellem fødslerne, kunne parret, som gengæld for flere indbydelser til andres barselgilder, byde til »blindt barsel« eller »goldt barselgilde«. Man brugte da en »barseldukke«, som blev lagt i vuggen, mens der blev holdt gilde med indbudte gæster, som var det et vanligt barselgilde. Der findes hos folkemindeforskeren J.S. Møller flere optegnelser om disse blinde barselgilder; man måtte gøre gengæld, når man ofte havde været til gilde hos andre.

Konfirmation

Der er kun lidt at sige om konfirmationsfestligheder hos almuen i gamle dage. Denne højtid var nemlig stærkt kirkeligt præget. Og den er ret ny, sammenlignet med de øvrige familiehøjtider og overgangsritualer, som ofte havde rod i førkristen bondekultur.

Firmelse, reformation og pietisme

I middelalderen har man givetvis praktiseret katolsk »firmelse« af de halvstore børn, på samme måde som det endnu kendes i katolske lande. Men først efter reformationen – nemlig i 1537, da Peder Palladius udsendte sin første katekismeudgave – blev konfirmationen gjort til en forudsætning for at komme til nadver. Man skulle nu lære katekismens »stykker«, så man kunne dem på fingrene. Dvs. at man skulle være klar over, hvad luthersk lære var. Efter reformationen – i en periode hvor almindelig skolegang endnu var et ukendt begreb – har man fra kirkelig side sikkert anset det for naturligt, at børnene modtog en sådan undervisning, der skulle gives af degnen.

Under pietismen blev det i 1736 direkte lovhjemlet, at man skulle deltage i konfirmationsforberedelse hos præsten samt eksamineres, før man kunne blive konfirmeret og deltage i nadveren. 23 år senere blev der lovgivet yderligere om katekismeundervisning og konfirmation, der fremtidig skulle foregå mellem det 14. og 19. år. Konfirmationen blev ved samme lejlighed gjort til en klar forudsætning for, at man kunne nyde borgerlige rettigheder i det hele taget.

Ikke en gammel almuefest

I de følgende to århundreder har forberedelsen til konfirmation m.v. undergået flere ændringer; men alt tyder på, at højtiden i almindelighed aldrig fik karakter af familiefest i det gamle bondesamfund. Først i slutningen af forrige århundrede - samt i dette - er konfirmationen blevet en familiefest, hvor den unges overgang fra barn til voksen, efter den kirkelige højtid, markeres med gavegiveri, spisning, taler og dans under former, der fejlagtigt kan forlede mange til at tro, at vore konfirmationsfestligheder må have rod i mere løssluppen almue-festivitas.

Jordefærd

Vore forfædre havde nok et mere reelt forhold til livets afslutning, end folk almindeligvis har i dag. De så døden i øjnene med smerte, men også med værdig resignation.

Noget af det første et nygift par sørgede for at tilvejebringe var »jordetøj« eller »ligklæder«. Det regnedes for en stor skam, hvis dette ikke var i orden og parat. Jordetøjet skulle være af det fineste lærred, og mange gange blev brudelagner og andet brudeklæde gemt til denne sidste højtid.

Man gjorde sig alle hånde tanker om de dødes færden efter jordelivet. Nogle mente således, at de døde tog på en lang rejse; at de skulle vandre til et fjernt land og passere en flod, der gjorde skel mellem de levendes og de dødes land. Floden blev kaldt »Styx« eller »Acheron«, og færgemanden hed »Charon«, alt påvirket af græsk mytologi. For at komme over floden skulle man have færgepenge med, derfor fik den døde en mønt i munden inden begravelsen - ofte den halve guldmønt, vedkommende havde fået i fæstensgave.

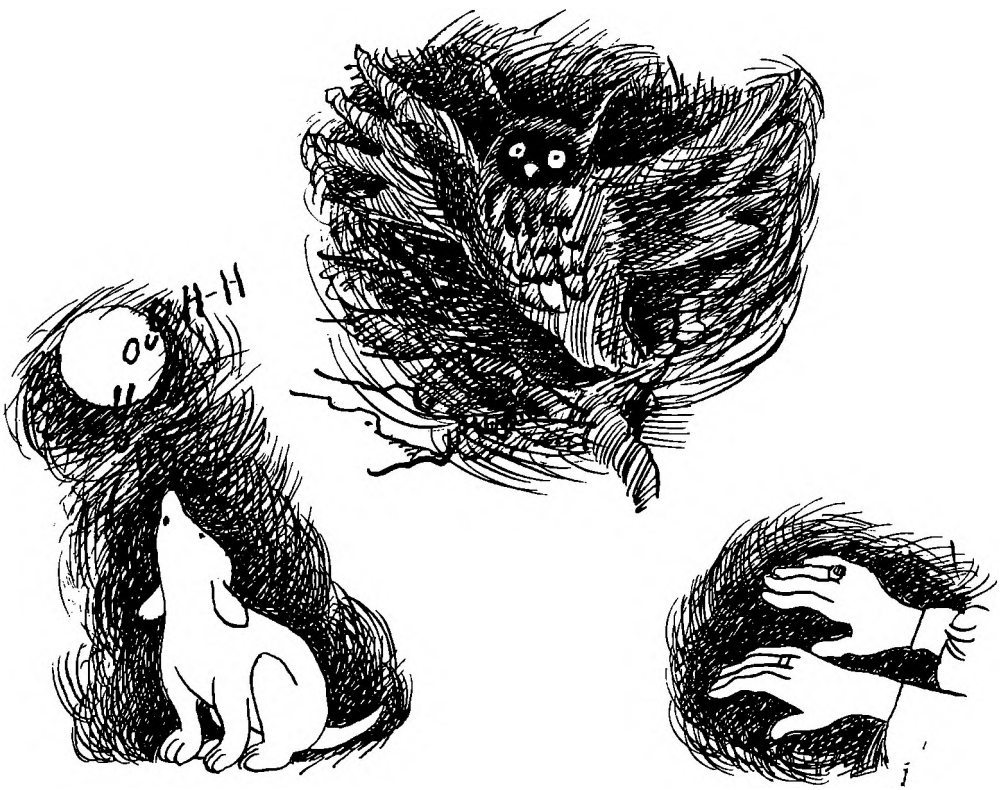
Frygten for de døde

Den tro, at der ved døden indtrådte et spændt forhold imellem den bortgangne og de efterlevende, var dog langt mere udbredt. Man troede, at afdøde kunne komme tilbage og forstyrre de levende eller i værste fald gøre dem fortræd, derfor prøvede man med alle midler at hindre en evt. genganger i at komme ind i det hjem, han eller hun havde forladt. For at sikre sig bedst muligt mod alle onde anslag var det bedst at følge faste og anerkendte skikke, som anviste behandlingen af den døde - såsom fast plads til kisten i hjemmet, og gravøllet efter jordefærden, alt efter den enkelte landsbys skik og brug.

Når kisten med den døde skulle føres fra hjemmet, måtte den således ikke bæres ud gennem døren, så kunne gengangeren nemlig meget nemt finde tilbage til hjemmet. Nogle steder blev kisten løftet ud gennem vinduet, og vinduesposten blev straks efter sat i igen. Andre steder fandtes der en »dødeport« eller »ligdør«: en tilmuret dør i gavlen af huset, hvor stenene blev banket ud, når et lig skulle føres fra hjemmet. Porten blev straks muret til igen, så snart kisten var kommet gennem hullet. Denne og flere andre lignende skikke skal nok også forstås på den måde, at man prøvede at skaffe den døde fred i sin grav. F.eks. skulle man feje støvet op, hvor kisten havde stået i hjemmet. Støvet skulle så kastes foran vognen med kisten, der blev kørt til kirkegården. Dermed troede man, at man havde sikret den døde fred, så vedkommende ikke gik igen. Fyldte man den dødes hovedpude med humle, kunne man også være sikker på, at vedkommende fik fred.

Varsler

Mange ting kunne varsle dødens snarlige komme i gamle dage: hvis lyset ved ens plads jule- eller nytårsaften slukkedes af sig selv, var man f.eks. sikker på at dø, inden et år var omme. Den overtro, at man ikke må se på hinandens hænder, fordi det bringer lig i huset, lever endnu.

Når uglen tuder om natten, gyser mange af os stadig. Mange kan heller ikke lide at høre en hund hyle om natten. Man sagde også, at den, der pludselig mærkede en stærk lugt af nyhøvlet fyrretræ, mødte lugten af sin egen ligkiste. Og endelig kunne mange høre på kirkeklokkerne om der snart skulle ringes med »dødsklokker«.

Når læge og præst havde været hos den døende, var der gjort, hvad der var menneskeligt muligt, og den gamle og syge kunne lukke sine øjne.

»Strålægning«

Efter dødens indtræden meldtes det til præst, degn og ligsynsmand, og dødsfaldet forkyndtes for sognet ved ringning med kirkeklokkerne; man ringede »sjælen ind i himmerige«. Der blev ringet en time over en voksen, mindre over børn, og denne »sjæleringning« er blevet bibeholdt på landet indtil for få år siden.

Den hvidskrabede kæp, som der blev fortalt om på side 33 og side 36 kom frem igen - denne gang blev der bundet sort flor om - når man måtte ud til nogle nabokoner for at bede dem komme og tvætte liget og »lægge det på strå«.

På et bord i stuen var der bredt strå, hvor enderne blev klippet til langs bordets kant, derover bredte man et lagen og lagde en hovedpude (herfra stammer overtroen, at står et bord dækket med dug natten over, bringer det lig i huset).

Konerne vaskede liget og lagde det på strålejet. På brystet blev der lagt et halmkors og en oplukket saks, som jo også dannede et kors. Så var der både kors og stål. Det skulle holde de underjordiske borte fra den døde.

Den døde fik en salmebog under hagen og ofte bandt man ligets storetæer sammen for også på denne måde at hindre den døde i at gå igen. Kroppen blev til sidst dækket med et lagen.

Spejle og billeder i stuen blev dækket med hvide stykker tøj, og vinduerne blændedes med hvide lagner. Ved den dødes hoved blev der stillet et lille bord, og her brændte mindst to lys, hvis stager var omvundet med sort flor. Således stod den døde til »kistelægningen«.

Intet i huset måtte »gå rundt« mens der var lig i hjemmet; uret blev sat i stå, rokken gik ikke, slibestenen måtte ikke bruges osv. (alt dette har jeg selv oplevet ved min morfars begravelse i 1922).

I mange hjem blev en eller flere ligkister betragtet som almindeligt indbo i ældre tid. Ved en undersøgelse i 1766 hos beboerne i Marstal fandt man 28 kister hos 22 familier, så mange var dengang fortrolige med deres egen ligkiste og med jordetøjet. Helt ualmindeligt var det ikke, at kisterne blev brugt som senge til gæster eller til middagssøvnen.

Havde man ingen kiste stående, når dødsfald indtraf, kørte snedkeren til byen efter fjæle (brædder) til kisten. Kister var for det meste af fyrretræ og blev malet sorte.

»Kistelægningsgilde« og ligvagt

Når den døde skulle lægges i kiste, måtte bedepigen af sted igen for at indbyde nabokonerne til »kistelægning«.

I gammel tid var der tale om »kistelægningsgilde«, og dette kunne være ret så lysteligt. Helt op til 1820-30 levede mange steder den skik, at man samledes omkring den døde, der nu var klædt på og lagt i kiste. Nogle unge piger gik rundt med sirupsbrændevin i store skåle og gav de tilstedeværende flere store skefulde, ja, man fik så mange, man kunne drikke. Fra den-

ne skik stammer talemåden: »I skal se, I får nok snart en skefuld over mig.« Dette kunne siges af en, der snart ventede sin død eller følte sig sløj.

Der blev brændt levende lys ved den døde indtil jordefærden, og der kan læses beretninger om »vågenætter« eller »ligvagt«, hvor der nætterne inden begravelsen blev festet, spist og drukket omkring den døde.

Biskop Jens Bircherod (1658-1708) i Ålborg kunne indberette, at det gik lige så lystigt til i ligstuer som i julestuer.

Selve begravelsesdagen skulle være meget stilfuld. Ville man spare en smule ved bryllup eller barsel, måtte egnens skik og brug ubetinget følges på denne sidste festdag for afdøde. I mange aftægtskontrakter var der derfor også indføjet en bestemmelse om afholdelse af en passende begravelsesfest. I en aftægtskontrakt fra 1872 står der således: »Ligeledes er jeg og enhver efterfølgende Ejer af fornævnte Gaard pligtig for egen Regning at bekoste Aftægtsmandens anstændige og hæderlige Begravelse efter Egnens Skik og Brug.«

Bydning og forn til begravelse

Bydningen til »at lægge på strå« og »kistelægning« blev foretaget af en pige eller kone, men til begravelsen gik en bydemand rundt. Han var sortklædt og bar høj sort silkehat. Byderemsen kunne lyde således: »Jeg har en flittig hilsen til fader, moder, sønner og døtre, så mange som I er, fra N.N., om I ville møde hos ham på (fredag) formiddag kl. 10 og følge hans salig

afdøde moder (A.N.) til hendes sidste hvilested, høre på en tale og følge med hjem igen og være (N.N.'s) gæster så længe eders gode vilje tilsiger.«

Samtidig anmodede bydemanden flere steder nogle døtre om at være »sørgepiger« – gå foran toget og strø grønt – samt sønner eller karle til at »bære«, »ringe« eller »grave«.

Før begravelsesgildet kom »fornpigerne« med deres gaver, på samme måde som til bryllup. Når pigerne havde afleveret gaverne, blev de anmodet om at gå op i øverstestuen og »se liget«, som de også helst skulle røre ved.

Begravelsesfrokost

På jordefærdsdagen blev gæsterne, som ved en bryllupsfest, modtaget med skænkekager, øl og brændevin, hvorefter de blev budt ind til frokostbordet. Den varme ret var meget ofte hønsefrikassé, og der blev stillet store sulefade med flæsk, kød, rullepølse, fårelår o.m.a. frem. Dette blev fulgt af brød samt masser af øl og brændevin. Til slut blev der serveret kaffe med rom eller brændevin.

Nogle steder var bordet dækket i hesteskoform, og inde i midten lå den døde i åben kiste, mens gæsterne nød maden. Når de var færdige med at spise, gik hver enkelt hen til kisten, lagde hånden på den dødes hoved og sagde: »Tak for mad.« Var der for lidt plads inde i huset, blev loen »draget« (som fortalt under bryllup), men man hængte sort flor op.

Alle hilste den døde, inden han blev ført fra hjemmet. Hver gæst trådte et øjeblik hen ved kistens fodende, så på den døde og sagde: »Du ønskes en glædelig opstandelse.« Derefter vendte gæsten sig mod de efterladte med ordene: »Jeg ønsker jer glæde for sorg.« De nærmeste tog afsked med den døde ved at stryge hans kind, og kisten blev lukket. Så sang degnen liget ud af hjemmet.

Den kirkelige højtidelighed m.v.

Indtil omkring 1840 blev kisten båret til kirken af 6-8 karle, der var buden til at bære. Det skete som regel på en »bærebør« der til daglig stod i kirken. Under denne færd blev der ret ofte gjort holdt, og hver gang styrkede karlene sig med øl og brændevin.

Degnen var taget i forvejen til kirken, hvor han modtog ligtoget ved kirkegårdsporten, hvorefter han gik foran ind i kirken, mens man sang en salme. Præsten holdt ligprædiken, og bagefter oplæste degnen et forfattet »testimonium«, en skildring af afdødes levnedsløb med indflettede gudelige betragtninger. Så blev kisten båret ud og sænket i graven, som straks blev kastet til af alle mændene i følget. Når arbejdet var endt, lod man samtidig skovle og spader falde på graven. Faldt en skovl først, ville den næste, der skulle begraves, blive en kvinde. Faldt en spade først, ville det blive en mand.

De karle, der var buden til at ringe, fik gildesmad og brændevin sendt op i det kolde kirketårn. Også de fik rigeligt af begge dele.

Fra Skæve ved Hjørring fortælles, at bønderne endnu i 1852 holdt en slags gravøl uden for kirkegårdsporten efter jordefærden. Der var mellemmad samt brændevin, og »graverkarle«, »ringerkarle« m.fl., der som regel var godt beskænket i forvejen, fik rusen gjort komplet.

Toget hjem fra kirken skulle køre langsomt, for: »Kørte man i trav, kom den næste i jav«. På hjemturen mærkede man sig vindens retning. Havde man medvind, blev lykken ved gården, modsat tog

den afdøde lykken med sig.

Straks efter hjemkomsten blev der budt på brændevin og kager, før man gik ind til kaffebordet. Tiden inden festmåltidet blev fordrevet med kortspil, piberygning og snak, ganske som ved bryllup, men der blev ikke spillet musik.

Gravøl

Det tog tid, inden man fik gæsterne bænket ved gildesbordet, fordi ingen ville sætte sig først. Overtroen sagde, at den, der først tog plads, skulle dø først.

Bordene bugnede af mad: kødsuppe, hønse- og oksekød med peberrodssovs, fersk og saltet fisk. Og der blev hele tiden budt øl samt brændevin. Skarpe tunger påstod, at der hørte 7 snapse til fisken, »for at den kan svømme«. Derefter blev der serveret steg og til sidst en kage, som ofte blev gemt i en lomme - for »nu var man mæt og vel tilpas.« Mændene tændte så piberne og tog kortene frem »for at bruge tiden til noget nyttigt«. Kvinderne snakkede om, hvad der var sket i landsbyen.

Langt ud på aftenen blev der serveret kaffe med brød og kager. Skafferen pressede mændene med en ekstra »kaffeknægt« (sort kaffe med brændevin) eller »skipperfløde« (kaffe med fløde og mørk rom).

Efter kaffen fortsatte man med spil og snak, og nogle gik en vending hjem for at få et par timers søvn før næste dags gilde.

Andendagsgilde

Dette startede med dækket bord fra morgenstunden. Med passende mellemrum blev der så serveret en solid frokost bestående af sulemad, fersk kød og meget andet. Det hele blev vædet med masser af

stærk brændevin og godt hjemmebrygget øl.

Efter kaffen blev der senere på aftenen serveret f.eks. sødsuppe, fisk, steg samt risengrød med mjød, og man sluttede med kage og drikkelse efter behag. Når man syntes, at det var ved at være tid at gå hjem, kom der punch på bordene; rompunch til mændene og vinpunch til kvinderne.

Eftergilde

Herefter kunne der mange steder på tredjedagen holdes et »eftergilde«. Før dette gik en af husets mænd rundt og bød de nærmeste naboer. De, der boede langt væk, var allerede indbudt længere tid i forvejen. Når man så endelig skiltes efter middagen tredje dag, kunne man med rette sige: »Denne mand har fået en hæderlig begravelse efter egnens skik og brug.«

En jordefærd skulle i det hele taget helst ende i fest og lystighed til ære for den afdøde. De fleste havde den tro, at gråd og klage fra de efterlevende hindrede den døde i at få fred i sin grav. Endnu omkring 1870 sang man mange steder ved jordefærd nogle vers af folkevisen Aage og Else, hvor der bl.a. står (versene 15 og 17):

> For hver en gang du græder
> din hu gøres mod,
> da står min kiste forinden
> fuld med levret blod.
>
> For hver en gang du kvæder
> din hu er glad
> da er min grav forinden
> omhængt med rosenblad.

Gravtræ

Selve gravstedet gjorde man ikke meget ud af i ældre tid. Det var dog skik, at den ældste pige i slægten strøede sand på graven umiddelbart efter jordpåkastelsen. Først omkring 1840 begyndte man at smykke grave med kranse og buketter. Der kunne dog, før den tid, pyntes med pinde, hvorpå der var bundet små grene af buksbom eller gran og kulørte papirblomster. Enkelte fik et »ligtræ« eller »gravtræ« på graven - et gravminde af svært egetræ med ornamentik og gravskrift. Denne skik var levende flere steder i Jylland endnu i det 19. årh. (på Dansk Folkemuseum findes et smukt udskåret gravtræ fra Mols). Men de fleste grave var efter nogen tid kun et grønt græstæppe.

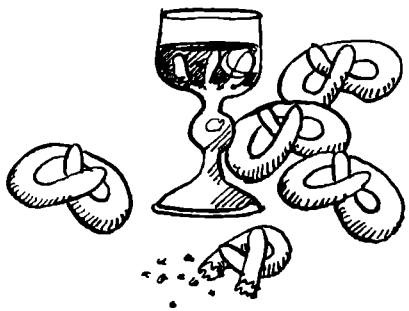
Livet går videre

Men livet skulle jo gå videre og den efterlevende forblev sjældent enlig ret længe, ja, man sagde i ældre tid, at man nemmest fik ja hos en enke, hvis man friede til hende på selve begravelsesdagen. Det kunne også hænde, at en enkemand var hurtig i vendingen. Der fortælles således om en købmand fra Neksø, som holdt et stort begravelsesgilde for sin afdøde hustru, og til gildet var både amtmand, byfoged og præst til stede. Efter et måltid med masser af mad og drikke kom en ung pige til huset for at sælge smør. Enkemanden så hende, friede omgående og fik ja. Da nu alle øvrighedspersoner var til stede, blev der straks udstedt kongebrev, og præsten kunne med det samme foretage vielsen. Ingen var tilsyneladende forargede over det raske initiativ, for det *var* faktisk en nødvendighed at være to om den tids husholdninger. Der var f.eks. meget ofte små børn, der skulle passes.

Det var imidlertid skik og brug, at såvel mand som kvinde efter tab af ægtefælle

skulle gå klædt i sort til sørgeåret var forbi, også selv om enke eller enkemand havde giftet sig igen inden året var omme.

I mange egne af landet var det en ubrydelig skik, at de pårørende til en afdød på årsdagen efter jordefærden gav »æreøl« eller »arveøl« til landsbyens bosiddende mænd, der blev budt på en tønde godt velbrygget gammeløl, en mellemmad og snaps.

Litteraturliste

Andersen, Ellen: *Brudekjolen.* Nationalmuseet og Gyldendals Forlag. Odense 1967

Andersen, Inger Erner: *Mad, skik og brug.* Munksgaard, 1975

Dagligliv i Danmark - Bd. 5. Red. Axel Steensberg. Gyldendal, 1982

Danmark i fest og glæde indtil 1648 - Bd. 1. Red. Julius Clausen/Torben Krogh. Chr. Erichsen, 1935

Feilberg, Henning Frederik: *Bondeliv Bd. I.* G.E.C. Gad, 1910

Feilberg, Henning Frederik: *Bondeliv Bd. II.* G.E.C. Gad, 1913

Graves, Karoline: *Ved Halleby Aa.* Det Schønbergske Forlag, 1921, 1978

Kaviola-Bregenhøj, Annikki: *Bondebryllup.* Foreningen Danmarks Folkeminder, 1983

Kollerød, Ole Pedersen: *Min historie.* Foreningen Danmarks Folkeminder, 1978

Kordegnen og hans tjeneste 1906-1981. Danmarks Kordegneforening, 1981

Kragelund, Minna: *Folkedragter - Landboliv i fællesskabets tid.* Lademann, 1978

Kvindfolk - Bd. I og Bd II. Skrevet af 25 kvinder. Red. Anne Margrete Berg, Lis Frost, Anna Olsen. Gyldendal, 1984

Møller, J.S.: *Mor og Barn i dansk folkeoverlevering, fra svangerskab til dåb og kirkegang.* Munksgaard, 1940

Nielsen, Harald: *Lægeplanter og trolddomsurter,* Politikens Forlag, 1965

Piø, Iørn: *Den lille overtro.* Politikens Forlag, 1973

Rasmussen, Holger: *Landsbyliv.* Gyldendal, 1963

Søndergaard, Georg: *Danske fornavne.* Lademann 1982

Troels-Lund, T.: *Dagligliv i Norden I-VII.* 1969

Stikordsregister

Afdøde, frygt for 40
Barnedåb 36
Barsel 31
Barselskonens »urenhed« 34
»Bedepige« 33, 36, 42
Begravelsesfrokost 44
Bejlemand 8
»Blindt barsel« 39
Brudebuket 20
Brudekjole 18
Brudekrone 19
Bruden pyntes 18
Brudeseng, opredning af 17
Brudesengsdag 17
Brudeskænk 27
Brudeslør 19
Brudetog 21
Brudevals 25
Bryllup 12
Bryllupsdag, valg af 18
Bryllupsfrokost 20
Bryllupsmiddag 23
Bryllupsnat 26
Bydemand, bydning 8, 13, 33, 36, 42, 43
Bylav 6, 27, 28
»Det var en lørdag aften« 6
Dragning af lo 16
Dåbsdag 37
Eftergilde 46
Exorcisme 36
Faddergaver 38
Firmelse 39
Forn, fornpiger og forngilde 13, 14, 36, 37, 43
Frieri og trolovelse 8
Frygt for afdøde 40
Fødsel 31
Før-ægteskabeligt samliv 11
Gravtræ 46
Gravøl 45
Hovedtøj og hårpynt (brudes) 19
Hårpynt (til brude) 19
Indsamling til kokkekone og musikere ved bryllup 24
Jordefærd 40
Kirkegang, efter barsel 35
Kistelægningsgilde 42
Konehue 28
Konelav 28
Konfirmation 39
Kvindegilde 33
Kærestegaver 8
Kærlighed 6
»Køksen« 12
»Langerumpe«, at løbe 28
Ligvagt 42
Litteraturliste 47
Livsledsager, valg af 5
Lysning 11
Lånedag 16
Majgreve og majdronning 7
Mandshue 28
»Perlenakke« 19
Ring og mønt 10
Risengryn m.v. 26
Sengeledning 25
»Skafferen« 16
Skiftingtro 33
»Strålægning« 42
Svangerskab og overtro 31
Trolovelsesgilde 8
Udstyr, til bryllup 17
»Underjordiske« 32
Ungdomslav 6, 27
Varsler 22, 29, 31, 41
Vielse 22
Æresport, til bryllup 17

Familiens højtider i gamle dage

For blot hundrede år siden boede langt de fleste danskere på landet. I *Familiens højtider i gamle dage* fortæller Ruth Gunnarsen, hvorledes vore tipoldeforældre - og generationerne før dem - var sammen i glæde og sorg, samt hvorledes man i fællesskab fejrede tilværelsens store begivenheder: bryllup, barnedåb, konfirmation m.v. Der berettes om bydemænd, varsler, forholdet til »de underjordiske«, om »strålægning«, gravøl og meget mere. Enkelte af de gamle skikke lever endnu den dag i dag, men de fleste kendes ikke længere. De gled ud, da industrialismen for alvor brød igennem, og de gamle landsbysamfund gik i opløsning. Ruth Gunnarsen har imidlertid fastholdt erindringerne om, hvorledes bondens højtidsstunder formede sig, før verden gik af lave, og menneskene blev fremmede for hinanden.

Forlaget Danmark